

Het volk aan zet

Athene's democratie
en maritieme macht
geanalyseerd door

PSEUDO XENOFON

VINCENT HUNINK
FIK MEIJER

 Parthenon

ISBN 978-907957826-9

9 789079 578269

Parthenon

www.uitgeverijparthenon.nl

Vincent Hunink is als universitair docent Klassiek en Vroegchristelijk Latijn verbonden aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. Fik Meijer is bijzonder hoogleraar Zeegeschiedenis van de Klassieke Oudheid, en emeritus hoogleraar Oude Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam.

Democratie was in de oudheid niet onomstreden. Met de huidige discussies over toenemend populisme, verruwing van de politiek, en kritiek op het functioneren van de overheid, laat deze tekst van Pseudo Xenofon zien hoe actueel klassieke teksten zijn.

Dit befaamde pamflet biedt in een spreektaalachtige stijl rake kritiek op de Atheense democratie. In een recht-voor-zijn-raap analyse van effectieve machtspolitiek hoor en zie je als het ware een echte Athener spreken, debatteren en mopperen. De 'Oude Oligarch' is pragmatisch en *to the point*. Hij toont ons in het klein hoe een politieke grootmacht te werk gaat, en vooral hoe overtuigend eenduidige en zakelijke argumenten zijn.

Een politiek incorrecte tekst uit de vijfde eeuw voor Christus.

Het volk aan zet

Het volk aan zet

Athene's democratie en maritieme macht
geanalyseerd door Pseudo Xenofon
[‘de Oude Oligarch’]

vertaald door
Vincent Hunink

met een inleiding van
Fik Meijer

Parthenon
Almere

Uitgeverij Parthenon
Eikenstraat 39
1326 AG Almere
info@uitgeverijparthenon.nl
www.uitgeverijparthenon.nl

www.fikmeijer.nl
www.vincenthunink.nl

© 2011 V.J.Chr. Hunink, F.J.A.M. Meijer. Alle rechten voorbehouden. Niets van deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbenden.

OMSLAG: Studio Jan de Boer, Amsterdam
NUR: 308
ISBN | EAN: 978 90 79578 269

Inhoud

Een criticus van de Atheense democratie

Inleiding door Fik Meijer 7

Atheense democratie

Griekse tekst en Nederlandse vertaling 26

Tekst en vertaling 71

Noten 73

Een criticus van de Atheense democratie

Inleiding door Fik Meijer

Griekenland is tot de komst van de Macedoniërs in de vierde eeuw v.Chr. nooit een staatkundige eenheid geweest. Het land was versnipperd in een aantal onafhankelijke stadstaten die politiek sterk van elkaar verschilden en geregeld conflicten met elkaar uitvochten. De meeste steden hadden een aristocratisch bestuur met een raad van vooraanstaande leden van de locale elite als gezaghebbend orgaan. Athene was de grote uitzondering. Lange tijd had deze stad een gelijksoortige staatsinrichting gekend, maar de macht van de aristocratie was in het midden van de zesde eeuw gebroken door Pisistratus, iemand uit de eigen kring. Na twee mislukte pogingen om de aristocraten uit het centrum van de macht te verdrijven, verwierf hij de alleenheerschappij: de tirannie. Tijdens zijn regime maakte hij zich populair bij het volk door zijn sociale, economische en culturele hervormingen. Na zijn dood wilden Hippias en Hipparchus in zijn voetsporen treden, maar zij misten het politieke instinct van hun vader, en de nazaten

van de afgezette aristocraten maakten zich op om de oude machtspositie te heroveren. De aristocraten waren echter hopeloos verdeeld en een onderlinge machtsstrijd barstte los. Een van de machtsbeluste politici was Cleisthenes. Toen hij het onderspit dreigde te delven, zocht hij de steun van de gewone Atheners. Het volk had nooit veel te vertellen gehad, maar nu kreeg het een macht waarvan het voordien alleen maar had kunnen dromen. De bevoegdheden van de aristocratische raad werden overgeheveld naar de volksvergadering. Het was een politieke omwenteling met vergaande consequenties. De aristocratie, die gewend was geweest het beleid te bepalen, moest gevolg geven aan beslissingen die in de volksvergadering werden genomen.

Cleisthenes staat aan de basis van de Atheense democratie, die zich in de loop van de vijfde eeuw verder zou ontwikkelen. De macht van de aristocratie werd ingeperkt, omdat alle burgers werden verdeeld over tien districten (*phylen*), gevormd uit een stadsdeel, een stuk platteland en een kuststrook. Door die nieuwe indeling werd de afhankelijkheid van de arme Atheners van de rijke elite ingeperkt en durfden burgers openlijker voor hun mening uit te komen. Alle mannelijke burgers van achttien jaar en ouder hadden toegang tot de volksvergadering (*ekklesia*), waarin de stem van iedere burger, van de armste loonarbeider

tot de meest vooraanstaande aristocraat, even zwaar telde. De agenda van de volksvergadering werd voorbereid door de *boulè*, een jaarlijks gekozen raad van vijfhonderd. Alle burgers, met uitzondering van de armste, kwamen hiervoor in aanmerking. De uitvoerende taken waren niet voor het volk weggelegd. Die bleven in handen van de vermogende vooraanstaande Atheners. Zij vervulden de functies van strateeg of archont en moesten de besluiten van de volksvergadering uitvoeren, of ze het daar nu mee eens waren of niet.

Heel vaak moeten de aristocratische magistraten hebben geknarsetand bij het beleid van de Atheense volksvergadering. Het was in hun ogen veel te radicaal, te zeer gericht op de belangen van het volk. Zij zagen het als een breuk met het verleden. Vooral de gerichtheid op de zee was hun een doorn in het oog. Tot de Perzische Oorlogen (491-479 v.Chr.) was daarvan nog geen sprake geweest. De laagste Atheense burgers (*theten*) hadden vóór de grote confrontaties met de Perzische indringers geen enkel aanzien genoten. De meeste van hen bezaten geen eigen grond; ze waren ofwel werkzaam in handel en nijverheid of hadden helemaal geen werk. In de volksvergadering durfden ze hun mond niet open te doen. In hun stemgedrag richtten ze zich op de rijkere burgers, die

een betere opvoeding hadden genoten, retorisch goed onderlegd waren en alom werden gerespecteerd. Zolang Athene zich alleen maar in landoorlogen stortte, namen de theten een ondergeschikte positie in. Ze hadden slechts een bescheiden inkomen en speelden als lichtgewapenden slechts een onopvallende rol in de oorlogvoering.

De Slag bij Salamis in 480 v.Chr. vormt het keerpunt voor de theten. Ze werden zich er ineens van bewust dat ze wel degelijk iets voor hun stad konden betekenen. Hun nieuwe status hadden ze te danken aan de strateeg Themistocles. Enkele jaren voor 'Salamis' had hij een omvangrijk vlootprogramma gestart om de dreiging van de Perzen te kunnen pareren. Tot dan toe had in Griekenland alleen Corinthe beschikt over een kleine oorlogsvloot, maar de ontdekking van een rijke zilverader in de nabije omgeving van Athene verschaftte Themistocles de financiële armslag om in een paar jaar een vloot van bijna tweehonderd oorlogsschepen te bouwen. Het standaardschip van deze nieuwe vloot werd de trireme (Grieks: *trieres*), een scheepstype dat in de voorgaande decennia op grond van zijn goede kwaliteiten al in andere vloten was opgenomen. Het was ongeveer 38 tot 40 meter lang, vijf meter hoog en vijf meter breed, en uitgerust met een zware, met brons beklede ram. Het werd van drie ni-

veaus geroeid door 170 roeiers, 85 aan stuurboord en 85 aan bakboord. In zeeslagen, wanneer het de bedoeling was zoveel mogelijk schepen van de vijandelijke vloot te rammen, kon een topsnelheid van 10 knopen – een knoop is 1854 meter – worden gehaald.

Bij Salamis werd duidelijk dat Themistocles een vooruitziende blik had gehad met zijn beslissing om de vloot en niet het landleger te versterken. Met een uitgekende tactiek wist hij de Perzen af te troeven. De vijandelijke vloot werd verslagen, 40.000 roeiers vonden de dood in zee en de overige bemanningen vluchtten halsoverkop uit Griekenland weg. De naam van Athene als zeemacht was definitief gevestigd, maar minstens zo belangrijk was dat de theten zich nu bewust werden van hun betekenis voor Athene. Er ontwikkelde zich iets als een *theten-imago*. En omdat zij getalsmatig in de volksvergadering in de meerderheid waren, konden ze hun stempel gaan drukken op de besluitvorming.

In de jaren na de Perzische Oorlogen ging het Athene voor de wind, vooral door de inbreng van de door de theten geroeide oorlogsvloot. Maar de voorspoed van Athene riep ook jaloezie op in de verdeelde Griekse wereld. Vooral de Spartanen, die hadden gekozen voor een militaristische samenleving zonder al te veel luxe, keken met afgrijzen naar de groeiende macht van

Athene. Omdat de Atheners niet schroomden hun beleid overal in Griekenland te propagereen, werd een machtsstrijd tussen Athene en Sparta onvermijdelijk. Athene stond aan het hoofd van een grote zeebond, de Delisch-Attische Bond, waarvan ongeveer honderd stadstaten lid waren. In feite bepaalde Athene het beleid van de bond. Alle beslissingen van de bondsraad moesten namelijk worden bekrachtigd door de Atheense volksvergadering. Zo waren de theten als roeiers op de vloot de uitvoerders van een beleid dat ze zelf hadden bedacht. Veel traditioneel ingestelde Atheners moesten er niets van hebben, maar ze konden in de volksvergadering weinig uitrichten zolang de welvaart in de stad toenam.

De theten hadden aantoonbaar voordeel van de op zee gerichte politiek van Athene. Als roeiers op de triremenvloot oefenden ze dagelijks de tactieken die hen in een zeeslag de overwinning moesten brengen. Ze kregen daarvoor een vast inkomen, al was de soldij van een halve tot een hele drachme per dag nauwelijks genoeg om een gezin van te onderhouden. Maar het was meer dan ze ooit als lichtgewapenden hadden verdiend. Soms kregen ze als aanvulling op hun loon een bijdrage in natura, in de vorm van brood, vis, olijfolie of wijn. De theten die niet als roeier actief waren profiteerden van de toegenomen werkgelegenheid

in de stad. De bouw van triremen en de verfraaiing van het centrum met tempels en openbare gebouwen leverden vele nieuwe banen op.

Zo zien we in de vijfde eeuw een politiek patroon ontstaan, waarin de democratie geleidelijk door de theten wordt gedomineerd en aristocratische standpunten naar de achtergrond worden gedrongen. Ook al klaagden vooraanstaande Atheners over het verval van de traditionele Griekse waarden, de volksvergadering stoorde zich er niet aan. Er was voor de theten geen enkele reden om hun beleid aan te passen. Ze hadden het beter dan ooit en maakten van Athene een stad die haar gelijke in de Griekse wereld niet kende. Het kon ook de aristocraten en critici van buiten Athene niet ontgaan, dat kunstenaars uit alle delen van de Griekse wereld hun opwachting in de stad maakten en de stad een ander aanzien gaven. De theten waren zo trots op wat ze van Athene hadden gemaakt, dat ze de werkelijkheid uit het oog verloren en meenden dat de andere Griekse stadstaten hun regeringssysteem wilden overnemen. Ze waren van mening dat het democratische experiment in Athene overal ingang moest krijgen en dat hun stad een leerschool voor geheel Hellas moest worden. De meeste andere steden waren niet gediend van die bemoeienis met hun interne aangelegenheden en probeerden de

bond verlaten. Opstanden tegen de aanwezigheid van Atheense kolonisten op hun grondgebied braken uit. Slechts met veel geweld konden ze worden neergeslagen. De sympathie waarmee ooit het Atheense initiatief voor de oprichting van een zeebond tegen Perzië was ontvangen, was omgeslagen in haat tegen wat de Atheners van de bond hadden gemaakt. Het alternatief voor het Atheense model was Sparta, dat leiding gaf aan de Peloponnesische Bond en evenmin vrij was van een imperialistisch gedachtepatroon.

Een gewapend conflict tussen Sparta en Athene kwam snel naderbij. Atheense strategen meenden dat Athene met zijn sterke vloot superieur was en dat de bondgenoten trouw zouden blijven. Maar ze werden in die gedachte teleurgesteld toen Athene in de Peloponnesische Oorlog, die in 431 v.Chr. uitbrak, veel kwetsbaarder bleek dan verwacht. Op zee waren de Atheners weliswaar heer en meester, maar de goed getrainde legers van de Spartanen waren sterker dan de Atheense troepen. Niet alleen bij de bondgenoten, maar ook in Athene groeide de onvrede over het beleid. Zo lang Athene nog stand hield tegen de Spartanen, bleef de kritiek beperkt, maar de toenemende radicalisering van de volksvergadering en het gebrek aan aansprekende successen leidden tot protesten. De gewone Atheners stoorden zich daar echter nog niet aan. De

volksvergadering ging door op de eenmaal ingeslagen weg. Er had zich van de burgers een zekere grootheidswaan meester gemaakt. Ze wilden niet horen van de gevaren die de machtspolitiek van Athene met zich meebracht, ze streefden zelfs naar een uitbreiding van hun invloedssfeer naar het westen, naar Sicilië, maar de invasie waartoe ze in 415 v.Chr. besloten liep uit op een grote mislukking. De Atheense vloot werd door de verenigde vloottenheden van de Corinthiërs, de Syracusanen en de Spartanen verslagen. Athene had de hegemonie op zee verloren, al wilde de volksvergadering daar nog niet van weten. Met vereende krachten richtte Athene zich nog een keer op, maar de kleine overwinningen in de volgende jaren stelden weinig voor en toen de Atheense vloot in het noorden in de Hellespont, vlakbij Aegispotami, werd verslagen, was het einde nabij. De graantoevoer uit het noorden, voor de Atheners van levensbelang, werd geblokkeerd en de inwoners van de stad konden niets anders doen dan zich overgeven aan de Spartanen. Athene had als vlootnatie afgedaan, het op zee gerichte beleid van Athene was voorlopig verleden tijd.

De nederlaag van Athene vormt het harde einde van de Atheense machtspolitiek. Athene werd een stad als de andere. Even heeft het er zelfs de schijn

van gehad dat de democratie zou verdwijnen, maar de coup van een aantal aristocraten om 'een regering van dertig' te vestigen, werd al snel onderdrukt. De glans van het machtige democratische Athene zou echter nooit meer terugkeren.

Kritiek op de Atheense democratie

Critici die niets moesten hebben van de in hun ogen extreme standpunten van de Atheense volksvergadering zijn er altijd geweest, maar hun kritiek op de democratie verwoei in de successen in de vijftig jaar na de Perzische Oorlogen. Toen het duidelijk werd dat de radicale koers van de volksvergadering niet het beoogde resultaat had, zwol de kritiek aan. Het beleg dat de Spartanen in het begin van de Peloponnesische Oorlog rond Athene legden, moet de andersdenkenden hebben gesterkt in hun overtuiging dat het met Athene de verkeerde kant opging en dat de afhankelijkheid van de zee te groot was geworden. Talloze boeren moesten hun toevlucht in de stad zoeken. Toen er in de overbevolkte stad in 430 v.Chr. een besmettelijke ziekte uitbrak die vele slachtoffers maakte, vooral ook tijdens en na de Peloponnesische Oorlog, zwol de kritiek alleen maar verder aan.

De bezwaren tegen de democratie als regeringsvorm waren heel oud. Ze waren al onder woorden ge-

bracht in het beroemde debat over de ideale staatsvorm in het derde boek van Herodotus' *Historiën*. De Pers Megabyzus, de propagandist van een regering van weinigen, heeft daarin felle kritiek op de arrogantie, de gewelddadigheid en de zelfingenomenheid van het lagere volk, dat in zijn gedragingen ver afstaat van de aristocratie en onbekwaam is om de juiste beslissingen te nemen. Hij verwoordt de bezwaren van aristocratische Grieken die vonden dat het nooit zo ver mocht komen dat de massa het voor het zeggen krijgt. Naar hun oordeel was de gelijkheid in de Atheense maatschappij te ver doorgeschooten en moesten de oude verhoudingen worden hersteld. Zij konden het maar moeilijk verkroppen dat iedere Athener de vrijheid had om in de volksvergadering te zeggen wat hij wilde. Het stoorde hen dat mensen die niet gelijk waren in de volksvergadering als gelijken werden behandeld.

De toon en inhoud van de kritiek verschilden. Sommige critici lieten het bij satirische of theoretisch getoonzette aanvallen op de leiders van de democratie en richtten hun gramschap op de tekortkomingen van individuele politici en het volk dat zich door hen liet misleiden. Anderen richtten hun pijlen op het systeem van de democratie en verwierpen deze staatsvorm in zijn geheel. Het was voor hen een uitgemaak-

te zaak dat de gewone burgers onvoldoende toegerust waren om de regeringsmacht samen met beter opgeleide burgers te delen. Zij verwezen naar de regeringssystemen van het archaïsche Griekenland, waarin de elite het voor het zeggen had gehad. De geschiedschrijver Thucydides uitte in gematigde bewoordingen zijn ongenoegen over de ongewenste effecten van de democratie. Socrates en Plato, die een heerschappij van filosoof-koningen voorstonden, moesten er helemaal niets van hebben en ook Xenofon hield de excessen van de doorgeschoten Atheense democratie. Hun verwijten hebben vaak dezelfde ondertoon: het volk is onbekwaam, het is gemakkelijk te misleiden en het kiest voor de leiders die hun naar de mond praten maar niet het beste met de staat voorhebben, met als gevolg dat de Atheense democratie wordt beheerst door de willekeur van de massa, die de weldoordachte opvattingen van de goed onderlegde elite aan zich voorbij laat gaan.

De Oude Oligarch

Het hoofdverwijt tegen het democratische regeringssysteem, dat het de belangen van de arme, onbekwame meerderheid meer waarborgt dan die van de rijke minderheid, komt telkens terug. Dit gebeurt het felst

en het duidelijkst bij de anonieme schrijver van een kort klassiek-Grieks schotschrift tegen de democratie.

Lange tijd werd gedacht dat Xenofon daarvan de auteur was, omdat die bekend staat als een verklaard tegenstander van de democratie. Xenofon had het grootste deel van zijn leven buiten Athene op de Peloponnesus doorgebracht en maakte in zijn werk geen geheim van zijn voorliefde voor de gemengde constitutie van Sparta met monarchistische, aristocratische en democratische elementen. Maar de identificatie met Xenofon heeft men inmiddels laten varen, zonder dat iemand de naam van de auteur heeft kunnen vaststellen. Op grond van zijn aristocratische sympathieën is de schrijver de geschiedenis ingegaan als *de Oude Oligarch*. Het is eveneens onzeker wanneer de anonieme auteur zijn pamflet publiceerde. Eerst werd gedacht dat het in het begin van de vierde eeuw het licht zag, maar de laatste jaren neigt men ertoe het geschrift rond 420 v.Chr. te dateren, toen Athene na de Vrede van Nicias even kon bijkomen van tien jaar oorlogsinspanningen in de Peloponnesische Oorlog.

De *Constitutie van de Atheners*, zoals het korte pamflet wordt genoemd, is eigenlijk een heel merkwaardig werk. Aan de ene kant vaart de schrijver uit tegen de radicale democratie, maar tegelijk gaat hij in op de successen die in de democratie zijn geboekt. Het is voor

hem boven iedere twijfel verheven dat de Atheense democratie een fout systeem is, omdat mensen met goede ideeën door de macht van het getal ondergeschikt worden aan de willekeur van het gewone volk. Maar de keuze van de Atheners voor de democratie heeft vele Atheners ook voordelen opgeleverd en de auteur voelt zich geroepen om uit de doeken te doen wat de winst voor het volk is. Hij legt uit dat dankzij de verderfelijke democratie het volk de vruchten kan plukken van de Atheense thalassocratie. Zonder de democratie zou Athene geen op zee gericht beleid hebben gevoerd en zou de grote massa niet hebben geprofiteerd. De opbrengsten van een andere, meer op het land gerichte politiek zouden ten goede zijn gekomen aan de *hoplieten*, de boerensoldaten die in de falanx hun leven voor Athene in de waagschaal stelden, en de aristocraten.

De Oude Oligarch kan het niet laten het volk te beschuldigen van lafheid en incompetentie, omdat het in de volksvergadering weliswaar de beslissingen neemt, maar de uitvoering van de besluiten overlaat aan mensen uit de hogere kringen. Het durft blijkbaar de verantwoordelijkheid voor het gekozen beleid niet zelf te dragen en legt die in handen van mensen die daar door hun geboorte en hun opleiding beter voor zijn toegerust. Het onvermogen van het Atheense volk om

zaken goed te regelen, illustreert de Oude Oligarch met een anekdote over de wijze waarop het volk zijn identiteit te grabbel gooit. In zijn tijd was Athene een stad met ongeveer tweehonderdduizend inwoners met een zuiver Atheense achtergrond, maar omdat het de stad in de voorgaande zestig jaar goed was gegaan, hadden vreemdelingen uit alle delen van de Griekse wereld (en ook van daarbuiten) zich gemeld om te profiteren van de welvaart van de stad. Sommige vreemdelingen waren passanten, maar de meeste van hen waren gebleven. Ze werden aangeduid met de term *metoikoi*, wat zoveel betekent als 'migranten die van woonplaats veranderen' of 'medebewoners'. Ze waren werkzaam in handel en nijverheid, bezigheden die door de Atheners niet hoog werden gewaardeerd, maar wel veel geld konden opleveren. Door de Atheners werden ze consequent buiten de democratie gehouden, ze waren niet beloond met het burgerrecht en mochten in Athene ook geen huizen of grond kopen. Als tweederangs inwoners waren ze afhankelijk van de willekeur van de Atheense volksvergadering. Die scheiding kan de Oude Oligarch waarderen, maar het zit hem dwars dat de scheidslijnen tussen burgers en vreemdelingen herhaaldelijk worden opgeheven doordat burgers geen afstand houden tot de vreemdelingen, ze met hen op straat omgaan en zelfs samen

met hen werken in gemeenschappelijke projecten. De Atheense maatschappij is volgens hem losgeslagen, Omdat iedereen er hetzelfde bij loopt, is niet te zien wie burger is en wie metoik.

Nog erger vindt hij het dat Atheense burgers ook het gezelschap van slaven niet mijden. Kan men van de meeste metoiken nog zeggen dat ze Grieken waren met een gemeenschappelijke identiteit, die om economische redenen naar Athene waren gekomen, in het geval van de slaven lag dat volstrekt anders. De overgrote meerderheid was van niet-Griekse afkomst en kwam uit de landen rond de Zwarte Zee. Hoeveel slaven er in Athene waren vermeldt de Oude Oligarch niet, maar zelfs de laagste moderne schattingen gaan uit van meer dan twintigduizend. Ze werkten in de landbouw, de mijnen en in andere sectoren waar de werkomstandigheden over het algemeen slecht waren. Juridische rechten hadden ze niet of nauwelijks: het hing van de eigenaars af of ze een enigszins menswaardig bestaan leidden. Bijna niemand in Athene stoorde zich hieraan. Men ging ervan uit dat de Grieken voorbestemd waren om te heersen en de niet-Grieken voor onderdanigheid en slavernij waren geboren. Maar in het Atheense straatbeeld was hiervan niets terug te zien. Slaven trokken op met metoiken en burgers, en gedroegen zich bijna als gelijken, tot

grote ergernis van de Oude Oligarch. Voor hem was de vrijpostigheid van de slaven het bewijs dat er iets grondig mis was met de Atheense democratie.

Hoe fel de Oude Oligarch ook tegen de democratie is gekant, hij kan niet om de geboekte resultaten heen. Alleen zijn het niet de successen die hij wenselijk vindt. Het is zijn stellige overtuiging dat de democratie een heilloos systeem is, omdat vooral de lagere bevolking ervan profiteert en de aristocraten moeten inleveren. In Athene werd echter niet naar zijn woorden geluisterd. De overgrote meerderheid van de burgers omarmde de democratie die hen bevrijdde van de zeggenschap van de aristocratie.

Pas toen de radicalisering van de volksvergadering tot gewaagde militaire expedities leidde en successen uitbleven, begon de stemming om te slaan. Maar tot een afschaffing van de democratie is het niet gekomen. Pogingen om de democratie omver te werpen liepen op niets uit. Athene bleef de stad van het volk, al verdwenen met het verlies aan politieke macht in de Griekse wereld ook de scherpe kantjes van de radicale democratie. De kritiek van de Oude Oligarch en andere tegenstanders van de democratie speelde daarbij geen rol. Conservatieve aristocraten konden nog zo hard roepen dat de politieke ontwikkelingen hun niet aanstonden, alleen hun geestverwanten schonken aan-

dacht aan hun klaagzangen. De gewone bevolking was trots op wat er was bereikt. De democratie zou standhouden tot het midden van de vierde eeuw v.Chr., tot de komst van de Macedonische koning Philippus II, die de Griekse stadstaten van hun autonomie beroofde. De idealen waarop de democratie was gegrondvest zijn nooit verloren gegaan. Ze hebben de tand des tijds overleefd. Gelukkig maar.

me niet med

de Oude Oligarch

2 2

ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

I

(1) Περὶ δὲ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας, ὅτι μὲν εἶλοντο τοῦτον τὸν τρόπον τῆς πολιτείας οὐκ ἐπαινῶ διὰ τόδε, ὅτι ταῦθ' ἐλόμενοι εἶλοντο τοὺς πονηροὺς ἄμεινον πράττειν ἢ τοὺς χρηστούς· διὰ μὲν οὖν τοῦτο οὐκ ἐπαινῶ.

Ἐπεὶ δὲ ταῦτα ἔδοξεν οὕτως αὐτοῖς, ὥς εὖ διασώζονται τὴν πολιτείαν καὶ τᾶλλα διαπράττονται ἃ δοκοῦσιν ἀμαρτάνειν τοῖς ἄλλοις Ἕλλησι, τοῦτ' ἀποδείξω.

(2) Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο ἔρῳ, ὅτι δικαίως δοκοῦσιν αὐτόθι καὶ οἱ πένητες καὶ ὁ δῆμος πλεον ἔχειν τῶν γενναίων καὶ τῶν πλουσίων διὰ τόδε, ὅτι ὁ δῆμός ἐστιν ὁ ἐλαύνων τὰς ναῦς καὶ ὁ τὴν δύναμιν περιτιθεὶς τῇ πόλει, καὶ οἱ κυβερνήται καὶ οἱ κελευσταὶ καὶ οἱ πεντηκόνταρχοι καὶ οἱ πρῳῤῥαται καὶ οἱ ναυπηγοί, οὗτοί εἰσιν οἱ τὴν δύναμιν περιτιθέντες τῇ πόλει πολὺ μᾶλλον ἢ οἱ ὀπλίται καὶ οἱ γενναῖοι καὶ οἱ χρηστοί.

Atheense democratie

I

(1) Wat betreft het politieke systeem van de Atheners, dat ze daar zo'n soort systeem hebben gekozen, dat keur ik niet goed. En wel hierom: door die keuze hebben ze ervoor gekozen dat de slechten er beter aan toe zijn dan de goeden. Daarom keur ik dat dus niet goed.

Maar nu ze er eenmaal zo over denken, houden ze dat systeem goed in stand en doen ze alles goed waarmee ze volgens de rest van de Grieken in de fout gaan. Dat zal ik nu laten zien.

Belang en eigenbelang van het volk

(2) Ten eerste zal ik dan het volgende zeggen. Ze vinden het terecht dat de armen en het volk daar meer hebben dan de edelen en de rijken. En wel hierom: het is het volk dat de schepen bemant en dat de stad macht geeft, en stuurlied en bootslied en kapiteins van vijftigriemers en onderstuurlied en scheepstimmerlied, dát zijn de mensen die de stad macht geven, veel meer dan de infanterie en de edelen en de goeden.

Ἐπειδὴ οὖν ταῦτα οὕτως ἔχει, δοκεῖ δίκαιον εἶναι πᾶσι τῶν ἀρχῶν μετεῖναι ἔν τε τῷ κλήρῳ καὶ ἐν τῇ χειροτονίᾳ, καὶ λέγειν ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ τῶν πολιτῶν.

(3) Ἐπειτα ὁπόσαι μὲν σωτηρίαν φέρουσι τῶν ἀρχῶν χρηστὰ οὔσαι καὶ μὴ χρηστὰ κίνδυνον τῷ δήμῳ ἅπαντι, τούτων μὲν τῶν ἀρχῶν οὐδὲν δεῖται ὁ δῆμος μετεῖναι· οὔτε τῶν στρατηγιῶν κλήρῳ οἶονταί σφισι χρῆναι μετεῖναι οὔτε τῶν ἱππαρχιῶν· γινώσκει γὰρ ὁ δῆμος ὅτι πλείω ὠφελεῖται ἐν τῷ μὴ αὐτὸς ἄρχειν ταύτας τὰς ἀρχάς, ἀλλ' ἑᾶν τοὺς δυνατωτάτους ἄρχειν· ὁπόσαι δ' εἰσὶν ἀρχαὶ μισθοφορίας ἔνεκα καὶ ὠφελείας εἰς τὸν οἶκον, ταύτας ζητεῖ ὁ δῆμος ἄρχειν.

(4) Ἐπειτα δὲ ὁ ἔνιοι θαυμάζουσιν ὅτι πανταχοῦ πλέον νέμουςι τοῖς πονηροῖς καὶ πένησι καὶ δημοτικοῖς ἢ τοῖς χρηστοῖς, ἐν αὐτῷ τούτῳ φανοῦνται τὴν δημοκρατίαν διασῶζοντες. Οἱ μὲν γὰρ πένητες καὶ οἱ δημόται καὶ οἱ χείρους εὖ πράττοντες καὶ πολλοὶ οἱ τοιοῦτοι γινόμενοι τὴν δημοκρατίαν αὔξουσιν· ἐὰν δὲ εὖ πράττωσιν οἱ πλούσιοι καὶ οἱ χρηστοί, ἰσχυρὸν τὸ ἐναντίον σφίσιν αὐτοῖς καθιστᾶσιν οἱ δημοτικοί.

Zo liggen de zaken dus en daarom lijkt het terecht dat iedereen deelheeft aan de bestuursfuncties door loting of verkiezing en dat elke burger die dat wil het recht van spreken heeft.

(3) Verder zijn er publieke functies die veiligheid geven als ze goed vervuld worden, en die als ze niet goed vervuld worden gevaar opleveren voor het hele volk, en aan die functies wil het volk helemaal geen deel hebben. Ze vinden niet dat ze door loting deel moeten hebben aan de functies van generaal of hoofd van de cavalerie. Het volk begrijpt namelijk dat het er meer mee gebaat is als het die functies niet zelf vervult maar laat vervullen door de meest capabele mensen. Maar publieke functies die betaald worden, waar je thuis direct voordeel van hebt, die functies wil het volk vervullen.

(4) Verder wekt het bij sommigen verbazing dat zij overall meer overlaten aan de slechten en de armen en de mensen van het volk dan aan de goeden. Maar juist daardoor zal blijken dat zij de democratie in stand houden. Want de armen en de mensen van het volk en de minderen, als die er goed aan toe zijn en als er veel van dat soort lui komen, dan zullen ze de democratie uitbreiden. Maar gaat het goed met de rijken en de goeden, dan versterken de mensen van het volk juist hun eigen tegendeel!

(5) Ὅτι δὲ πάση γῇ τὸ βέλτιστον ἐναντίον τῇ δημοκρατίᾳ· ἐν γὰρ τοῖς βελτίστοις ἔνι ἀκολασία τε ὀλιγίστη καὶ ἀδικία, ἀκρίβεια δὲ πλείστη εἰς τὰ χρηστά, ἐν δὲ τῷ δήμῳ ἀμαθία τε πλείστη καὶ ἀταξία καὶ πονηρία· ἢ τε γὰρ πενία αὐτοὺς μᾶλλον ἄγει ἐπὶ τὰ αἰσχρὰ καὶ ἡ ἀπαιδευσία καὶ ἀμαθία ἢ δι' ἔνδειαν χρημάτων ἐνίοις τῶν ἀνθρώπων.

(6) Εἴποι δ' ἂν τις ὥς ἐχρῆν αὐτοὺς μὴ ἔαν λέγῃν πάντας ἐξῆς μηδὲ βουλευεῖν, ἀλλὰ τοὺς δεξιωτάτους καὶ ἄνδρας ἀρίστους. Οἱ δὲ καὶ ἐν τούτῳ ἄριστα βουλεύονται ἐῷντες καὶ τοὺς πονηροὺς λέγῃν. Εἰ μὲν γὰρ οἱ χρηστοὶ ἔλεγον καὶ ἐβουλεύοντο, τοῖς ὁμοίοις σφίσιν αὐτοῖς ἦν ἀγαθὰ, τοῖς δὲ δημοτικοῖς οὐκ ἀγαθὰ· νῦν δὲ λέγων ὁ βουλόμενος ἀναστάς, ἄνθρωπος πονηρός, ἐξευρίσκει τὸ ἀγαθὸν αὐτῷ τε καὶ τοῖς ὁμοίοις αὐτῷ. Εἴποι τις ἂν, (7) 'τί ἂν οὖν γνοίῃ ἀγαθὸν αὐτῷ ἢ τῷ δήμῳ τοιοῦτος ἄνθρωπος;'

(5) Overall ter wereld is het zo: het beste element staat tegenover de democratie. Want bij de besten is de ongehoorzaamheid het geringste, en het onrecht, en is er de grootste zorg en aandacht voor alles wat goed is, maar bij het volk heerst de grootste domheid en onge-disciplineerdheid en slechtheid. Armoede drijft ze namelijk eerder in de richting van schandelijke praktijken, en ook het gebrek aan scholing, en de domheid die voortkomt uit gebrek aan middelen, bij sommigen.

Gelijk recht van spreken

(6) Nu zou je zeggen dat zij niet iedereen op zijn beurt recht van spreken moeten geven en in de Raad moeten laten meedoen, maar alleen de slimste sprekers, de beste mannen. Maar ook op dit punt hebben zij het goed bekeken door ook de slechten recht van spreken te geven. Voerden namelijk de goeden het woord in de Raad, dan was dat in het belang van mensen zoals zichzelf, maar niet van de mensen van het volk. Maar nu is het zo: ieder die wil opstaan voert het woord, elke slechterik, en die bedenkt dan wat in zijn eigen belang is en dat van mensen zoals hij. Je zou zeggen: (7) 'Hoe kan zo iemand snappen wat goed is voor zichzelf of het volk?'

Οἱ δὲ γινώσκουσιν ὅτι ἡ τούτου ἀμαθία καὶ πονηρία καὶ εὐνοια μᾶλλον λυσιτελεῖ ἢ ἡ τοῦ χρηστοῦ ἀρετὴ καὶ σοφία καὶ κακόνιοι.

(8) Εἴη μὲν οὖν ἂν πόλις οὐκ ἀπὸ τοιούτων διαιτημάτων ἢ βελτίστη, ἀλλ' ἡ δημοκρατία μάλιστα' ἂν σῶζοιτο οὕτως. Ὁ γὰρ δῆμος βούλεται οὐκ εὐνομουμένης τῆς πόλεως αὐτὸς δουλεύειν, ἀλλ' ἐλεύθερος εἶναι καὶ ἄρχειν, τῆς δὲ κακονομίας αὐτῷ ὀλίγον μέλει· ὃ γὰρ σὺ νομίζεις οὐκ εὐνομεῖσθαι, αὐτὸς ἀπὸ τούτου ἰσχύει ὁ δῆμος καὶ ἐλεύθερός ἐστιν.

(9) Εἰ δ' εὐνομίαν ζητεῖς, πρῶτα μὲν ὄψει τοὺς δεξιωτάτους αὐτοῖς τοὺς νόμους τιθέντας· ἔπειτα κολάσουσιν οἱ χρηστοὶ τοὺς πονηροὺς καὶ βουλεύσουσιν οἱ χρηστοὶ περὶ τῆς πόλεως καὶ οὐκ ἔασουσι μαινομένους ἀνθρώπους βουλεύειν οὐδὲ λέγειν οὐδὲ ἐκκλησιάζειν. Ἀπὸ τούτων τοίνυν τῶν ἀγαθῶν τάχιστ' ἂν ὁ δῆμος εἰς δουλείαν καταπέσοι.

(10) Τῶν δούλων δ' αὖ καὶ τῶν μετοίκων πλείστη ἐστὶν Ἀθήνησιν ἀκολασία, καὶ οὔτε πατάξαι ἔξεστιν αὐτόθι οὔτε ὑπεκστήσεται σοι ὁ δοῦλος.

Maar de Atheners snappen dat de domheid, slechtheid en sympathie van zo'n man meer oplevert dan de deugd, de wijsheid en de antipathie van de goede.

(8) Zeker, met dat soort manieren van doen krijg je niet de beste stad, maar je houdt er wel het best de democratie mee in stand. Het volk wil immers geen toestand van goede wetten in de stad waardoor het zelf slaaf is, nee, het wil vrij zijn, het wil de macht. En slechte wetten? Daar maakt het zich niet druk om. Wat jij en ik een gebrek aan goede wetten noemen, dat geeft het volk juist kracht en vrijheid.

(9) Zoek je een toestand van goede wetten? Dan heb je ten eerste dat de slimste mensen de wetten vaststellen. En verder straffen dan de goeden de slechten en maken de goeden de dienst uit in de stad, zonder allerlei waanzinnige types erbij: die krijgen geen recht van spreken en mogen niet in de Volksvergadering. In zo'n ideale situatie zou het volk al snel vervallen tot slavernij.

Vervagende standsverschillen

(10) Slaven en metoiken* kennen in Athene een groot gebrek aan discipline. Dat soort mensen mag je daar niet ervan langs geven en een slaaf zal niet zomaar voor je uit de weg gaan.¹

* migranten, 'allochtonen'; zie inleiding.

Οὗ δ' ἔνεκέν ἐστι τοῦτο ἐπιχώριον ἐγὼ φράσω. Εἰ νόμος ἦν τὸν δοῦλον ὑπὸ τοῦ ἐλευθέρου τύπτεσθαι ἢ τὸν μέτοικον ἢ τὸν ἀπελευθέρον, πολλάκις ἂν οἰηθεῖς εἶναι τὸν Ἀθηναῖον δοῦλον ἐπάταξεν ἄν· ἐσθῆτά τε γὰρ οὐδὲν βελτίων ὁ δῆμος αὐτόθι ἢ οἱ δοῦλοι καὶ οἱ μέτοικοι καὶ τὰ εἶδη οὐδὲν βελτίους εἰσίν.

(11) Εἰ δέ τις καὶ τοῦτο θαυμάζει, ὅτι ἔωσι τοὺς δούλους τρυφᾶν αὐτόθι καὶ μεγαλοπρεπῶς διαιτᾶσθαι ἐνίους, καὶ τοῦτο γνώμη φανεῖεν ἂν ποιοῦντες. Ὅπου γὰρ ναυτικὴ δύναμις ἐστίν, ἀπὸ χρημάτων ἀνάγκη τοῖς ἀνδραπόδοις δουλεύειν, ἵνα λαμβάνωμεν ὧν πράττη τὰς ἀποφοράς, καὶ ἐλευθέρους ἀφιέναι. Ὅπου δ' εἰσὶ πλούσιοι δοῦλοι, οὐκέτι ἐνταῦθα λυσιτελεῖ τὸν ἐμὸν δοῦλον σὲ δεδιέναι· ἐν δὲ τῇ Λακεδαιμόνι ὁ ἐμὸς δοῦλος σ' ἐδεδοίκει· ἐὰν δὲ δεδίῃ ὁ σὸς δοῦλος ἐμέ, κινδυνεύσει καὶ τὰ χρήματα διδόναι τὰ ἑαυτοῦ ὥστε μὴ κινδυνεύειν περὶ ἑαυτοῦ.

(12) Διὰ τοῦτ' οὖν ἰσηγορίαν καὶ τοῖς δούλοις πρὸς τοὺς ἐλευθέρους ἐποιήσαμεν – καὶ τοῖς μετοίκους πρὸς τοὺς ἀστούς, διότι δεῖται ἡ πόλις μετοίκων διὰ τε τὸ πλῆθος τῶν τεχνῶν καὶ διὰ τὸ ναυτικόν· διὰ τοῦτο οὖν καὶ τοῖς μετοίκους εἰκότως τὴν ἰσηγορίαν ἐποιήσαμεν.

Waarom dat daar gebruikelijk is, dat zal ik zeggen. Als het legaal was dat een slaaf slaag kreeg van een vrij man, en evenzo een metoik of vrijgelatene, dan zou je vaak een vrije Athener voor een slaaf houden en hem ervan langs geven. Want qua kleding loopt het volk er daar niet beter bij dan slaven en metoiken, en de mensen zien er absoluut niet beter uit.

(11) En staat iemand misschien verbaasd dat ze het hun slaven daar luxe laten hebben en dat sommigen er op grote voet leven? Ook dat blijkt welbewuste praktijk. Waar namelijk een marinemacht is wordt men om financiële redenen onvermijdelijk de slaaf van slaven voor het inkasseren van een deel van hun verdiensten, en moet men ze vrij laten.² Maar waar slaven rijk zijn, daar levert het niets meer op als mijn slaaf is bang is voor jou. In Sparta zou mijn slaaf bang zijn voor jou, en als jouw slaaf bang is voor mij is de kans groot dat hij ook zijn geld afgeeft om zelf geen gevaar te lopen.

(12) Daarom hebben we slaven dus gelijk recht van spreken gegeven tegenover vrijen – en tevens metoiken tegenover gewone burgers. De stad heeft namelijk metoiken nodig vanwege de grote variëteit aan geschoolde werkzaamheden en vanwege de vloot. Daarom is het dus redelijk dat we ook metoiken gelijk recht van spreken hebben gegeven.

(13) Τοὺς δὲ γυμναζομένους αὐτόθι καὶ τὴν μουσικὴν ἐπιτηδεύοντας καταλέλυκεν ὁ δῆμος, νομίζων τοῦτο οὐ καλὸν εἶναι, γνοὺς ὅτι οὐ δυνατὸς ταῦτά ἐστιν ἐπιτηδεύειν. Ἐν ταῖς χορηγίαις αὖ καὶ γυμνασιαρχίαις καὶ τριηραρχίαις γινώσκουσιν ὅτι χορηγοῦσι μὲν οἱ πλούσιοι, χορηγεῖται δὲ ὁ δῆμος, καὶ γυμνασιαρχοῦσιν οἱ πλούσιοι καὶ τριηραρχοῦσιν, ὁ δὲ δῆμος τριηραρχεῖται καὶ γυμνασιαρχεῖται. Ἀξιοῖ γοῦν ἀργύριον λαμβάνειν ὁ δῆμος καὶ ἄδων καὶ τρέχων καὶ ὀρχούμενος καὶ πλέων ἐν ταῖς ναυσίν, ἵνα αὐτός τε ἔχη καὶ οἱ πλούσιοι πενέστεροι γίγνωνται.

Ἐν τε τοῖς δικαστηρίοις οὐ τοῦ δικαίου αὐτοῖς μᾶλλον μέλει ἢ τοῦ αὐτοῖς συμφόρου.

(14) Περὶ δὲ τῶν συμμάχων, ὅτι ἐκπλέοντες συκοφαντοῦσιν ὥς δοκοῦσι καὶ μισοῦσι τοὺς χρηστούς, – γινώσκοντες ὅτι μισεῖσθαι μὲν ἀνάγκη τὸν ἄρχοντα ὑπὸ τοῦ ἀρχομένου, εἰ δὲ ἰσχύσουσιν οἱ πλούσιοι καὶ οἱ χρηστοὶ ἐν ταῖς πόλεσιν, ὀλίγιστον χρόνον ἡ ἀρχὴ ἔσται τοῦ δήμου τοῦ Ἀθήνησι, διὰ ταῦτα οὖν τοὺς μὲν χρηστοὺς ἀτιμοῦσι καὶ χρήματα ἀφαιροῦνται καὶ ἐξελαύνονται καὶ ἀποκτείνουσι, τοὺς δὲ πονηροὺς αὔξουσιν.

Financiering door de rijken

(13) Aan de vrije beoefening van sport en muziek heeft het volk in Athene een eind gemaakt.³ Men vond dat namelijk ‘geen goede zaak’, wel wetend dat men zelf niet in staat is tot zulke activiteiten. Maar bij de financiering van publieke evenementen en sportfeesten en de uitrusting van galeien⁴ beseffen ze dat het de rijken zijn die de publieke evenementen financieren terwijl het volk daarvan profiteert, dat de rijken de sportfeesten en galeien financieren terwijl het volk daarvan profiteert. Het volk wil althans betaald krijgen voor zang en rennen en dans, en voor dienst op de schepen. Zo krijgt het zelf geld en worden de rijken armer!

En in de rechtbank maken ze zich niet zo druk om het recht als om hun eigen directe voordeel.

Omgang met bondgenoten

(14) Wat betreft de bondgenoten, dat de Atheners erop uitvaren en bij hen naar believen intrigeren en dat ze de goede krachten haten – ze beseffen dat een heerser onvermijdelijk gehaat wordt door zijn onderdaan. Staan in die steden dus de rijken en gegoeden sterk, dan is het in Athene binnen de kortste keren gedaan met de macht van het volk. Daarom pakken ze de gegoeden aan met onteigening en verbanning en moord, en laten

Οἱ δὲ χρηστοὶ Ἀθηναίων τοὺς χρηστοὺς ἐν ταῖς συμμαχίαισι πόλεσι σῶζουσι, γιγνώσκοντες ὅτι σφίσιν ἀγαθὸν ἔστι τοὺς βελτίστους σῶζειν ἀεὶ ἐν ταῖς πόλεσιν.

(15) Εἶποι δέ τις ἂν ὅτι ἰσχύς ἐστὶν αὕτη Ἀθηναίων, ἐὰν οἱ σύμμαχοι δυνατοὶ ὥσι χρήματα εἰσφέρειν. Τοῖς δὲ δημοτικοῖς δοκεῖ μείζον ἀγαθὸν εἶναι τὰ τῶν συμμάχων χρήματα ἕνα ἕκαστον Ἀθηναίων ἔχειν, ἐκείνους δὲ ὅσον ζῆν, καὶ ἐργάζεσθαι ἀδυνάτους ὄντας ἐπιβουλεύειν.

(16) Δοκεῖ δὲ ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων καὶ ἐν τῷδε κακῶς βουλεύεσθαι, ὅτι τοὺς συμμάχους ἀναγκάζουσι πλεῖν ἐπὶ δίκας Ἀθήναζε. Οἱ δὲ ἀντιλογίζονται ὅσα ἐν τούτῳ ἔνι ἀγαθὰ τῷ δήμῳ τῷ Ἀθηναίων· πρῶτον μὲν ἀπὸ τῶν πρυτανείων τὸν μισθὸν δι' ἐνιαυτοῦ λαμβάνειν· εἴτ' οἴκοι καθήμενοι ἄνευ νεῶν ἔκπλου διοικοῦσι τὰς πόλεις τὰς συμμαχίδας, καὶ τοὺς μὲν τοῦ δήμου σῶζουσι, τοὺς δ' ἐναντίους ἀπολλύουσιν ἐν τοῖς δικαστηρίοις· εἰ δὲ οἴκοι εἶχον ἕκαστοι τὰς δίκας, ἅτε ἀχθόμενοι Ἀθηναίοις τούτους ἂν σφῶν αὐτῶν ἀπώλλυσαν οἵτινες φίλοι μάλιστα ἦσαν Ἀθηναίων τῷ δήμῳ.

ze de slechten groeien en bloeien. Maar de gegoede Atheners beschermen de gegoeden in de bondgenotensteden, in het besef dat het in hun eigen belang is altijd de besten in die steden te beschermen.

(15) Nu zou je zeggen dat het de kracht van Athene is als bondgenoten in staat zijn belasting te betalen. Maar de mensen van het volk vinden het nog beter als elke afzonderlijke Athener beschikt over het hele kapitaal van de bondgenoten, terwijl die dan net het hoofd boven water houden en hard moeten werken, waardoor ze niet toekomen aan opstand.

(16) Het Atheense volk lijkt het ook op een ander punt slecht te hebben bekeken: ze dwingen de bondgenoten om voor processen naar Athene te komen. Maar zij stellen daar juist tegenover hoeveel goeds er inzigt voor het Atheense volk. Ten eerste zijn er de proces-borgsommen waaruit zij betaald krijgen, het hele jaar door. Verder kunnen ze rustig thuis blijven zonder met schepen uit te hoeven varen, en toch de steden van de bondgenoten besturen. Zo kunnen ze de mensen van het volk beschermen maar hun tegenstanders voor het gerecht kapotmaken. Hadden de bondgenoten hun processen thuis, dan zouden ze uit afkeer van de Atheners juist hun eigen mensen kapot

(17) Πρὸς δὲ τούτοις ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων τάδε κερδαίνει τῶν δικῶν Ἀθήνησιν οὐσῶν τοῖς συμμάχοις. πρῶτον μὲν γὰρ ἡ ἑκατοστή τῇ πόλει πλείων ἢ ἐν Πειραιεῖ· ἔπειτα εἴ τῳ συνοικία ἐστίν, ἄμεινον πράττει· ἔπειτα εἴ τῳ ζευγὸς ἐστίν ἢ ἀνδράποδον μισθοφοροῦν· (18) ἔπειτα οἱ κήρυκες ἄμεινον πράττουσι διὰ τὰς ἐπιδημίας τὰς τῶν συμμάχων.

Πρὸς δὲ τούτοις, εἰ μὲν μὴ ἐπὶ δίκας ᾗσαν οἱ σύμμαχοι, τοὺς ἐκπλέοντας Ἀθηναίων ἐτίμων ἂν μόνους, τοὺς τε στρατηγούς καὶ τοὺς τριηράρχους καὶ πρέσβεις· νῦν δ' ἡνάγκασται τὸν δῆμον κολακεύειν τὸν Ἀθηναίων εἰς ἕκαστος τῶν συμμάχων, γινώσκων ὅτι δεῖ ἀφικόμενον Ἀθήναζε δίκην δοῦναι καὶ λαβεῖν οὐκ ἐν ἄλλοις τισὶν ἄλλ' ἐν τῷ δήμῳ, ὅς ἐστι δὴ νόμος Ἀθήνησι· καὶ ἀντιβολῆσαι ἀναγκάζεται ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ εἰσιόντος του ἐπιλαμβάνεσθαι τῆς χειρός. Διὰ τοῦτο οὖν οἱ σύμμαχοι δοῦλοι τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων καθεστᾶσι μᾶλλον.

maken die het Atheense volk het meest vriendelijk gezind zijn.

(17) Bovendien heeft het Atheense volk er nog de volgende voordelen van dat de bondgenoten voor processen naar Athene moeten. Ten eerste levert de 1%-heffing in Pireüs⁵ de stad meer op. En verder, als iemand beschikt over kamers, wordt hij er beter van, en verder als iemand een span dieren of een slaaf heeft die hij kan verhuren. (18) En verder worden de herauten er beter van dat bondgenoten in de stad verblijven.

Bovendien, als de bondgenoten niet voor processen hoefden te komen, zouden ze alleen respect hebben voor de Atheners die zouden uitvaren: commandanten, galei-kapiteins, gezanten. Maar nu zijn alle bondgenoten afzonderlijk genoodzaakt het volk stroop om de mond te smeren, in het besef dat men na aankomst in Athene bij niemand anders zijn recht moet zien te krijgen dan bij het volk: dát is in Athene de wetgevende instantie! Ja, voor de rechtbank is een smekende toon verplicht en als er iemand binnenkomt moet men die bij de hand pakken. Daarom zijn de bondgenoten nu veeleer de slaven van het Atheense volk.

(19) Πρὸς δὲ τούτοις διὰ τὴν κτῆσιν τὴν ἐν τοῖς ὑπερορίοις καὶ διὰ τὰς ἀρχὰς τὰς εἰς τὴν ὑπερορίαν λεληθάσι μανθάνοντες ἐλαύνειν τῇ κώπῃ αὐτοῖ τε καὶ οἱ ἀκόλουθοι· ἀνάγκη γὰρ ἄνθρωπον πολλάκις πλέοντα κώπην λαβεῖν καὶ αὐτὸν καὶ τὸν οἰκέτην, καὶ ὀνόματα μαθεῖν τὰ ἐν τῇ ναυτικῇ· (1.20) καὶ κυβερνῆται ἀγαθοὶ γίνονται δι' ἐμπειρίαν τε τῶν πλόων καὶ διὰ μελέτην· ἐμελέτησαν δὲ οἱ μὲν πλοῖον κυβερνῶντες, οἱ δὲ ὀλκάδα, οἱ δ' ἐντεῦθεν ἐπὶ τριήρεσι κατέστησαν· οἱ δὲ πολλοὶ ἐλαύνειν εὐθύς ὥς οἱοί τε εἰσβάντες εἰς ναῦς, ἅτε ἐν παντὶ τῷ βίῳ προμεμελετηκότες.

II

(1) Τὸ δὲ ὀπλιτικὸν αὐτοῖς, ὃ ἥκιστα δοκεῖ εὖ ἔχειν Ἀθήνησιν, οὕτω καθέστηκεν, καὶ τῶν μὲν πολεμίων ἥττους τε σφᾶς αὐτοὺς ἡγοῦνται εἶναι καὶ ὀλείζους, τῶν δὲ συμμάχων, οἳ φέρουσι τὸν φόρον, καὶ κατὰ γῆν κρατιστεύουσι, καὶ νομίζουσι τὸ ὀπλιτικὸν ἄρκεῖν, εἰ τῶν συμμάχων κρείττονές εἰσι.

Militair neveneffect

(19) Bovendien, vanwege hun bezittingen in het buitenland en hun publieke functies die hen naar het buitenland voeren hebben de Atheners ongemerkt leren roeien, zichzelf en hun gevolg. Want het is onvermijdelijk dat iemand die dikwijls vaart ook de roeriem hanteert, hijzelf en zijn dienaar, en marinebegrippen leert kennen. (20) Het levert goede stuurlui op, vanwege hun ervaring met scheepstochten en vanwege hun training. Sommigen zijn geoefend in het besturen van een gewoon schip, anderen een vrachtschip, weer anderen zijn vandaar ook beland op galeien. De meesten zijn meteen in staat te roeien zodra ze voet aan boord zetten, doordat ze daar al heel hun leven in getraind zijn.

II

(1) De infanterie, het onderdeel dat er in Athene het minst goed aan toe lijkt te zijn, is bewust zo ingericht. Ze vinden dat zichzelf onderdoen voor hun vijanden en geringer in aantal zijn. Maar hun bondgenoten, degenen die de belastingen afdragen, zijn zij ook op het land de baas en zij achten hun infanterie op peil zolang ze sterker zijn dan hun bondgenoten.

(2) Πρὸς δὲ καὶ κατὰ τύχην τι αὐτοῖς τοιοῦτον καθέστηκε· τοῖς μὲν κατὰ γῆν ἀρχομένοις οἷόν τ' ἐστὶν ἐκ μικρῶν πόλεων συνοικισθέντας ἀθρόους μάχεσθαι, τοῖς δὲ κατὰ θάλατταν ἀρχομένοις, ὅσοι νησιῶταί εἰσιν, οὐχ οἷόν τε συνάρασθαι εἰς τὸ αὐτὸ τὰς πόλεις· ἡ γὰρ θάλαττα ἐν τῷ μέσῳ, οἱ δὲ κρατοῦντες θαλασσοκράτορές εἰσιν· εἰ δ' οἷόν τε καὶ λαθεῖν συνελθοῦσιν εἰς ταὐτὸ τοῖς νησιώταις εἰς μίαν νῆσον, ἀπολοῦνται λιμῶ·

(3) ὅποσαι δ' ἐν τῇ ἡπείρῳ εἰσὶ πόλεις ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἀρχόμεναι, αἱ μὲν μεγάλαι διὰ δέος ἄρχονται, αἱ δὲ μικραὶ πάνυ διὰ χρείαν· οὐ γὰρ ἔστι πόλις οὐδεμία ἥτις οὐ δεῖται εἰσάγεσθαι τι ἢ ἐξάγεσθαι. ταῦτα τοίνυν οὐκ ἔσται αὐτῇ, ἐὰν μὴ ὑπήκοος ᾖ τῶν ἀρχόντων τῆς θαλάττης.

(4) Ἐπεὶ δὲ τοῖς ἄρχουσι τῆς θαλάττης οἷόν τ' ἐστὶ ποιεῖν ἄπερ τοῖς τῆς γῆς ἐνίοτε, τέμνειν τὴν γῆν τῶν κρειττόνων· παραπλεῖν γὰρ ἔξεστιν ὅπου ἂν μηδεὶς ᾖ πολέμιος ἢ ὅπου ἂν ὀλίγοι, ἐὰν δὲ προσίωσιν, ἀναβάντα ἀποπλεῖν· καὶ τοῦτο ποιῶν ἦττον ἀπορεῖ ἢ ὁ πεζῇ παραβοηθῶν.

Voordelen van maritieme macht

(2) Bovendien liggen de zaken voor hen door omstandigheden ongeveer als volgt. Voor wie op het land wordt overheerst is het mogelijk zich vanuit kleine steden te verbinden en gezamenlijk de strijd aan te gaan. Maar voor wie op zee wordt overheerst, althans voor eilandbewoners, is het niet mogelijk dat hun steden gezamenlijk een vuist maken. De zee ligt immers overal tussenin en de heersers hebben de controle over die zee. En als het al mogelijk is voor eilandbewoners om ongemerkt bijeen te komen op één eiland, dan zullen ze omkomen van de honger!

(3) Van alle steden op het vasteland die in Atheense handen zijn, zijn de grotere dat uit vrees en de kleinere alleszins vanwege hun behoeften. Want er is geen stad die het kan stellen zonder in- en uitvoer, en daar is natuurlijk geen gelegenheid voor als men zich niet schikt naar de machthebbers op zee.

(4) Verder is het voor machthebbers op zee mogelijk te doen wat machthebbers op het land soms kunnen: land van sterkeren verwoesten. Want het staat hun vrij langs te varen op plaatsen waar geen vijand is, of waar er maar weinig zijn, en om bij een dreigende aanval weer aan boord te gaan en weg te varen. En hiermee kom je minder in de problemen dan met een infanterie-actie.

(5) Ὅτε οὖν καὶ τοῖς μὲν κατὰ θάλατταν ἄρχουσιν οἷόν τ' ἀποπλεῦσαι ἀπὸ τῆς σφετέρας αὐτῶν ὅποσον βούλει πλοῦν, τοῖς δὲ κατὰ γῆν οὐχ οἷόν τε ἀπὸ τῆς σφετέρας αὐτῶν ἀπελθεῖν πολλῶν ἡμερῶν ὁδόν· βραδεῖαί τε γὰρ αἱ πορεῖαι καὶ σῆτον οὐχ οἷόν τε ἔχειν πολλοῦ χρόνου πεζῇ ἰόντα. Καὶ τὸν μὲν πεζῇ ἰόντα δεῖ διὰ φιλίας ἰέναι ἢ νικᾶν μαχόμενον, τὸν δὲ πλέοντα, οὗ μὲν ἂν ἦ κρείττων, ἔξεστιν ἀποβῆναι, οὗ δ' ἂν μὴ ἦ, μὴ ἀποβῆναι ταύτῃ τῆς γῆς, ἀλλὰ παραπλεῦσαι, ἕως ἂν ἐπὶ φιλίαν χώραν ἀφίκηται ἢ ἐπὶ ἥττους αὐτοῦ.

(6) Ὅτε οὖν καὶ νόσους τῶν καρπῶν αἱ ἐκ Διὸς εἰσιν οἱ μὲν κατὰ γῆν κράτιστοι χαλεπῶς φέρουσιν, οἱ δὲ κατὰ θάλατταν ῥαδίως. Οὐ γὰρ ἅμα πᾶσα γῆ νοσεῖ· ὥστε ἐκ τῆς εὐθηνούσης ἀφικνεῖται τοῖς τῆς θαλάττης ἄρχουσιν.

(7) Εἰ δὲ δεῖ καὶ σμικροτέρων μνησθῆναι, διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς θαλάττης πρῶτον μὲν τρόπους εὐωχιῶν ἐξηῦρον ἐπιμισγόμενοι ἄλλη ἄλλοις·

(5) Verder is het voor machthebbers op zee mogelijk zo ver weg te varen van hun eigen gebied als ze maar willen, terwijl het voor machthebbers op het land niet mogelijk is zich veel dagreizen van hun gebied te verwijderen. Want het reizen schiet niet op, en wie te voet gaat kan geen eten voor langere tijd meenemen. En wie te voet gaat moet door bevriend gebied gaan ofwel winnen als hij strijd levert. Maar wie vaart staat het vrij om waar hij de sterkere is aan land te gaan, en waar hij dat niet is, op dat punt niet aan land te gaan maar door te varen totdat hij aankomt in bevriend gebied of bij zwakkeren.

(6) En verder, als het gaat om ziekten van Zeus in de gewassen,⁶ die zijn moeilijk te verdragen voor wie het land controleert, maar gemakkelijk voor wie de zee controleert. Want ziekte heerst nooit overal op het land tegelijk, zodat machthebbers op zee altijd aanvoer hebben uit goed gedijend gebied.

Aanvullende voordelen

(7) Misschien mag ik ook gewag maken van wat kleinere punten. Dankzij hun maritieme macht hebben de Atheners ten eerste allerlei soorten lekker eten en drinken ontdekt door hun verschillende contacten met anderen.

ὅ τι τ' ἐν Σικελίᾳ ἢ δὴ ἐν Ἰταλίᾳ ἢ ἐν Κύπρῳ ἢ ἐν Αἰγύπτῳ
ἢ ἐν Λυδίᾳ ἢ ἐν τῷ Πόντῳ ἢ ἐν Πελοποννήσῳ ἢ ἄλλοθί
που, ταῦτα πάντα εἰς ἓν ἡθροισται διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς
θαλάττης.

(8) Ἐπειτα φωνὴν πᾶσαν ἀκούοντες ἐξελέξαντο τοῦτο
μὲν ἐκ τῆς, τοῦτο δὲ ἐκ τῆς· καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἰδίᾳ
μᾶλλον καὶ φωνῇ καὶ διαίτῃ καὶ σχήματι χρῶνται,
Ἀθηναῖοι δὲ κεκραμένη ἐξ ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων καὶ
βαρβάρων.

(9) Θυσίας δὲ καὶ ἱερὰ καὶ ἐορτὰς καὶ τεμένη γνοὺς ὁ
δῆμος ὅτι οὐχ οἷόν τέ ἐστὶν ἐκάστῳ τῶν πενήτων θύειν
καὶ εὐωχεῖσθαι καὶ κτᾶσθαι ἱερὰ καὶ πόλιν οἰκεῖν καλὴν
καὶ μεγάλην, ἐξηῦρεν ὅτῳ τρόπῳ ἔσται ταῦτα. Θύουσιν
οὖν δημοσίᾳ μὲν ἢ πόλις ἱερεῖα πολλά· ἔστι δὲ ὁ δῆμος ὁ
εὐωχούμενος καὶ διαλαγχάνων τὰ ἱερεῖα.

(10) Καὶ γυμνάσια καὶ λουτρὰ καὶ ἀποδυτήρια τοῖς μὲν
πλουσίοις ἔστιν ἰδίᾳ ἐνίοις, ὁ δὲ δῆμος αὐτὸς αὐτῷ
οἰκοδομεῖται ἰδίᾳ παλαιστρας πολλὰς, ἀποδυτήρια,
λουτρῶνας· καὶ πλείω τούτων ἀπολαύει ὁ ὄχλος ἢ οἱ
ὀλίγοι καὶ οἱ εὐδαίμονες.

(11) Τὸν δὲ πλοῦτον μόνοι οἱοῖ τ' εἶσιν ἔχειν τῶν
Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων.

Al het heerlijk is uit Sicilië, Italië, Cyprus, Egypte, Lydië, de Zwarte Zee, de Peloponnesus of elders, dat is allemaal op één punt verzameld op grond van de maritieme macht.

(8) Verder hebben ze er alle vormen van taalgebruik beluisterd en uit de ene dit gehaald en uit de andere dat.⁷ De Grieken hebben steeds hun eigen gewoonten qua taal, levenswijze en kledij, maar de Atheners hebben een mengsel van alle Grieken en niet-Grieken.

(9) Wat betreft offers, feesten en heiligdommen snapt het volk dat het niet voor elke arme mogelijk is te offeren, het er goed van te nemen, tempels te bouwen en een mooie, grote stad te bewonen. Daarom heeft het een manier bedacht hoe dat toch kan. Ze brengen daar als stad op openbare kosten veel offers, en het is het volk dat het er goed van neemt en dat de offerdieren krijgt toebedeeld.

(10) Sportruimten, baden en kleedruimten zijn bij sommige rijken in privé-bezit, maar het volk laat voor zichzelf 'privé' tal van worstelperken, kleedruimten en badhuizen bouwen, en daarvan profiteert de grote massa meer dan de kleine groep van de hogere klasse.

(11) Rijkdom is bij de Grieken en niet-Grieken alleen weggelegd voor hen.

Εἰ γάρ τις πόλις πλουτεῖ ξύλοις ναυπηγησίμοις, ποῖ
διαθήσεται, ἐὰν μὴ πείσῃ τὸν ἄρχοντα τῆς θαλάττης;
Τί δ' εἴ τις σιδήρῳ ἢ χαλκῷ ἢ λίνῳ πλουτεῖ πόλις, ποῖ
διαθήσεται, ἐὰν μὴ πείσῃ τὸν ἄρχοντα τῆς θαλάττης; Ἐξ
αὐτῶν μέντοι τούτων καὶ δὴ νῆές μοί εἰσι, παρὰ μὲν τοῦ
ξύλα, παρὰ δὲ τοῦ σίδηρος, παρὰ δὲ τοῦ χαλκός, παρὰ δὲ
τοῦ λίνον, παρὰ δὲ τοῦ κηρός.

(12) Πρὸς δὲ τούτοις ἄλλοσε ἄγειν οὐκ ἐάσουσιν οἵτινες
ἀντίπαλοι ἡμῖν εἰσιν ἢ οὐ χρήσονται τῇ θαλάττῃ. Καὶ ἐγὼ
μὲν οὐδὲν ποιῶν ἐκ τῆς γῆς πάντα ταῦτα ἔχω διὰ τὴν
θάλατταν, ἄλλῃ δ' οὐδεμία πόλις δύο τούτων ἔχει, οὐδ'
ἔστι τῇ αὐτῇ ξύλα καὶ λίνον, ἀλλ' ὅπου λίνον ἐστὶ
πλεῖστον, λεία χώρα καὶ ἄξυλος· οὐδὲ χαλκός καὶ σίδηρος
ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως οὐδὲ τᾶλλα δύο ἢ τρία μιᾷ πόλει,
ἀλλὰ τὸ μὲν τῇ, τὸ δὲ τῇ.

(13) Ἦτι δὲ πρὸς τούτοις παρὰ πᾶσαν ἡπειρόν ἐστιν ἡ
ἄκτῃ προύχουσα ἢ νῆσος προκειμένη ἢ στενόπορόν τι·
ὥστε ἔξεστιν ἐνταῦθα ἐφορμοῦσι τοῖς τῆς θαλάττης
ἄρχουσι λωβᾶσθαι τοὺς τὴν ἡπειρον οἰκοῦντας.

Als namelijk ergens een stad rijk is aan hout voor schepen, waar raakt ze dat dan kwijt zonder instemming van de machthebber op zee? Of als een stad rijk is aan ijzer, brons of vlas, waar raakt ze dat dan kwijt zonder instemming van de machthebber op zee? Dat zijn toch de zaken waar ik een schip van maak: uit plaats A komt hout, uit B ijzer, uit C brons, uit D vlas, uit E was.

(12) Bovendien, uitvoer naar elders zullen ze niet toestaan: niets naar onze tegenstanders, of anders geen scheepvaart op zee! Ik doe dus eigenlijk niets maar heb toch al die dingen van het land dankzij de zee, terwijl geen enkele andere stad ook maar twee van die elementen heeft. Er is er geen een die zowel hout als vlas heeft. Nee, waar er veel vlas is, is de grond vlak en houtloos. Ook brons en ijzer komen nooit uit een en dezelfde stad, en er zijn niet twee of drie andere dingen in één stad, maar het ene is hier en het andere daar.

(13) Bovendien heeft ieder vasteland nog wel een vooruitstekende kaap, of ligt er een eiland of zeestraat voor, zodat machthebbers op zee daar een vertrekpunt hebben om de bewoners van het vasteland schade toe te brengen.

(14) Ἐνὸς δὲ ἐνδεεῖς εἰσιν· εἰ γὰρ νῆσον οἰκοῦντες
θαλασσοκράτορες ἦσαν Ἀθηναῖοι, ὑπῆρχεν ἂν αὐτοῖς
ποιεῖν μὲν κακῶς, εἰ ἐβούλοντο, πάσχειν δὲ μηδέν, ἕως τῆς
θαλάττης ἦρχον, μηδὲ τμηθῆναι τὴν ἑαυτῶν γῆν μηδὲ
προσδέχεσθαι τοὺς πολεμίους· νῦν δὲ οἱ γεωργοῦντες καὶ
οἱ πλούσιοι Ἀθηναίων ὑπέρχονται τοὺς πολεμίους
μᾶλλον, ὁ δὲ δῆμος, ἅτε εὖ εἰδὼς ὅτι οὐδὲν τῶν σφῶν
ἐμπρήσουσιν οὐδὲ τεμοῦσιν, ἀδεῶς ζῇ καὶ οὐχ
ὑπερχόμενος αὐτούς.

(15) Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἐτέρου δέους ἀπηλλαγμένοι
ἂν ἦσαν, εἰ νῆσον ὥκουν, μηδέποτε προδοθῆναι τὴν πόλιν
ὕπ' ὀλίγων μηδὲ πύλας ἀνοιχθῆναι μηδὲ πολεμίους
ἐπείσπεσεῖν· πῶς γὰρ νῆσον οἰκούντων ταῦτ' ἂν ἐγίγνετο;
Μηδ' αὖ στασιάσαι τῷ δήμῳ μηδέν, εἰ νῆσον ὥκουν· νῦν
μὲν γὰρ εἰ στασιάσαιεν, ἐλπίδα ἂν ἔχοντες ἐν τοῖς
πολεμίοις στασιάσαιεν, ὥς κατὰ γῆν ἐπαζόμενοι· εἰ δὲ
νῆσον ὥκουν, καὶ ταῦτ' ἂν ἀδεῶς εἶχεν αὐτοῖς.

Een relatief nadeel

(14) Eén ding moeten de Atheners missen. Als zij een eiland bewoonden en dan controle over de zee hadden, hadden ze de kans enerzijds anderen te benadeln, indien gewenst, anderzijds zelf geen nadeel te ondervinden, zolang ze de macht op zee hadden. Hun land zou dan niet verwoest worden en ze zouden geen vijanden hoeven dulden. Nu is het zo dat de boeren en de rijken in Athene eerder aanpappen met de vijanden, terwijl het volk, in het volle besef dat ze van hen niets in brand zullen steken of verwoesten, leeft zonder angst en zonder met hen aan te pappen.

(15) Bovendien zouden ze ook van een andere angst verlost zijn als ze op een eiland woonden: dat de stad ooit door een handvol mensen verraden zou worden of dat de poorten zouden worden geopend en de vijanden zouden binnenvallen. Want als ze op een eiland woonden, hoe zou dan dan kunnen? Ook zou er nooit iets van opstand tegen het volk zijn als ze op een eiland woonden. Want als men nu opstand pleegde zou men zijn hoop bij zo'n opstand op de vijanden stellen, omdat men die dan over land erbij zou halen. Maar als ze op een eiland woonden, waren ze ook op dat punt zonder angst.

(16) Ἐπειδὴ οὖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ ἔτυχον οἰκήσαντες
νῆσον, νῦν τάδε ποιοῦσι· τὴν μὲν οὐσίαν ταῖς νήσοις
παρατίθενται, πιστεύοντες τῇ ἀρχῇ τῇ κατὰ θάλατταν, τὴν
δὲ Ἀττικὴν γῆν περιορῶσι τεμνομένην, γιγνώσκοντες ὅτι
εἰ αὐτὴν ἐλεήσουσιν, ἐτέρων ἀγαθῶν μειζόνων
στερήσονται.

(17) Ἔτι δὲ συμμαχίας καὶ τοὺς ὅρκους ταῖς μὲν
ὀλιγαρχουμέναις πόλεσιν ἀνάγκη ἐμπεδοῦν· ἦν δὲ μὴ
ἐμμένωσι ταῖς συνθήκαις, † ἢ ὑφ' ὅτου ἀδικεῖ † ὀνόματα
ἀπὸ τῶν ὀλίγων οἱ συνέθεντο· ἄσσα δ' ἂν ὁ δῆμος
σύνθηται, ἔξεστιν αὐτῷ ἐνὶ ἀνατιθέντι τὴν αἰτίαν τῷ
λέγοντι καὶ τῷ ἐπιψηφίσαντι ἀρνεῖσθαι τοῖς ἄλλοις ὅτι 'Οὐ
παρῆν οὐδὲ ἀρέσκει ἔμοιγε,' ἃ συγκείμενα πυνθάνονται ἐν
πλήρει τῷ δήμῳ, καὶ εἰ μὴ δόξαι εἶναι ταῦτα, προφάσεις
μυρίας ἐξηύρηκε τοῦ μὴ ποιεῖν ὅσα ἂν μὴ βούλωνται. Καὶ
ἂν μὲν τι κακὸν ἀναβαίνει ἀπὸ ὧν ὁ δῆμος ἐβούλευσεν,
αἰτιᾶται ὁ δῆμος ὡς ὀλίγοι ἄνθρωποι αὐτῷ
ἀντιπράττοντες διέφθειραν, ἐὰν δέ τι ἀγαθόν σφίσι
αὐτοῖς τὴν αἰτίαν ἀνατιθέασι.

(16) Nu wonen ze dus niet op een eiland, het is nooit anders geweest, en doen ze als volgt. Hun bezittingen brengen ze onder op de eilanden, in vertrouwen op hun maritieme macht, en ze zien lijdelijk toe bij verwoesting van Attica. Ze beseffen wel: als ze zich ten aanzien van Attica door medelijden laten leiden, raken ze grotere voordelen kwijt.

Meer voordelen voor het volk

(17) En dan het punt van bondgenootschappen en plechtige eden. Oligarchisch bestuurde staten kunnen er niet omheen die stipt na te leven. Houdt men zich niet aan de afspraken of wordt er onrecht gepleegd,⁸ dan zijn er de namen van de paar mensen die de afspraken hebben gemaakt. Maar bij alles wat het volk afspreekt kan men de schuld geven aan één pleitbezorger of indieneer van het voorstel, terwijl de rest gewoon ontkent: 'Ik was er niet bij!', 'Ik ben het er niet mee eens!' Terwijl ze dan horen dat het besluiten zijn van de volledige Volksvergadering. En als ze vinden dat die niet van kracht moeten blijven, verzint men duizenden-een excuses om niet te hoeven doen wat ze niet willen doen. En loopt iets fout na een besluit van het volk, dan beschuldigt het volk een kleine groep: die heeft dan tegengewerkt en de zaak mis laten lopen.

(18) Κωμωδεῖν δ' αὖ καὶ κακῶς λέγειν τὸν μὲν δῆμον οὐκ ἔωσιν, ἵνα μὴ αὐτοὶ ἀκούωσι κακῶς, ἰδίᾳ δὲ κελεύουσιν, εἴ τίς τινα βούλεται, εὖ εἰδότες ὅτι οὐχὶ τοῦ δήμου ἐστὶν οὐδὲ τοῦ πλήθους ὁ κωμωδούμενος ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀλλ' ἢ πλούσιος ἢ γενναῖος ἢ δυνάμενος, ὀλίγοι δέ τινες τῶν πενήτων καὶ τῶν δημοτικῶν κωμωδοῦνται, καὶ οὐδ' οὗτοι ἐὰν μὴ διὰ πολυπραγμοσύνην καὶ διὰ τὸ ζητεῖν πλέον τι ἔχῃν τοῦ δήμου· ὥστε οὐδὲ τοὺς τοιούτους ἄχθονται κωμωδουμένους.

(19) Φημὶ οὖν ἔγωγε τὸν δῆμον τὸν Ἀθήνησι γινώσκειν οἵτινες χρηστοὶ εἰσι τῶν πολιτῶν καὶ οἵτινες πονηροί· γινώσκοντες δὲ τοὺς μὲν σφίσιν αὐτοῖς ἐπιτηδεῖους καὶ συμφόρους φιλοῦσι, κἂν πονηροὶ ᾖσι, τοὺς δὲ χρηστοὺς μισοῦσι μᾶλλον· οὐ γὰρ νομίζουσι τὴν ἀρετὴν αὐτοῖς πρὸς τῷ σφετέρῳ ἀγαθῷ πεφυκέναι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ κακῷ· καὶ τούναντίον γε τούτου ἔνιοι, ὄντες ὡς ἀληθῶς τοῦ δήμου, τὴν φύσιν οὐ δημοτικοὶ εἰσι.

Maar gaat iets goed, dan schrijven ze dat toe aan zichzelf.

(18) Komische spot en kritiek op het volk staan zij niet toe, zodat ze zelf geen slechte naam krijgen. Maar individueel, van de een tegenover de ander, dat mag gerust, zeggen ze. Ze weten natuurlijk dat zo'n mikpunt van komische spot niet iemand van het volk is of de grote massa, over het algemeen, maar een rijke, iemand van de adel, een machtig man. Arme mensen, de mensen van het volk, die worden worden maar zelden mikpunt van komische spot, en dan ook nog alleen als ze zich bemoeien met andermans zaken en proberen zich te verheffen boven het volk. Vandaar dat het ook geen ergernis wekt als dat soort lui bespot wordt.

Welbewust kiezen

(19) Ik ben van mening dat het Atheense volk goed snapt welke burgers goed zijn en welke slecht. Maar terwijl ze dat snappen hebben ze een voorkeur voor de mensen waar zij wat aan hebben en profijt van trekken, ook al zijn die slecht, en juist meer een afkeer van de goeden. Want hun deugd, zo denken ze, werkt van nature niet in hun belang maar juist daartegen. Omgekeerd zijn er sommigen die werkelijk bij het volk horen maar niet van nature de kant van het volk kiezen.

(20) Δημοκρατίαν δ' ἐγὼ μὲν αὐτῷ τῷ δήμῳ συγγι-
γνώσκω· αὐτὸν μὲν γὰρ εὖ ποιεῖν παντὶ συγγνώμη ἐστίν·
ὅστις δὲ μὴ ὦν τοῦ δήμου εἴλετο ἐν δημοκρατουμένῃ
πόλει οἰκεῖν μᾶλλον ἢ ἐν ὀλιγαρχουμένῃ, ἀδικοῖν
παρεσκευάσατο καὶ ἔγνω ὅτι μᾶλλον οἷόν τε διαλαθεῖν
κακῶ ὄντι ἐν δημοκρατουμένῃ πόλει μᾶλλον ἢ ἐν
ὀλιγαρχουμένῃ.

III

(1) Καὶ περὶ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας, τὸν μὲν τρόπον οὐκ
ἐπαινῶ· ἐπειδήπερ δ' ἔδοξεν αὐτοῖς δημοκρατεῖσθαι, εὖ μοι
δοκοῦσι διασῶζεσθαι τὴν δημοκρατίαν τούτῳ τῷ τρόπῳ
χρώμενοι ᾧ ἐγὼ ἐπέδειξα.

Ἔτι δὲ καὶ τάδε τινὰς ὁρῶ μεμφομένους Ἀθηναίους, ὅτι
ἐνίοτε οὐκ ἔστιν αὐτόθι χρηματίσαι τῇ βουλῇ οὐδὲ τῷ
δήμῳ ἐνιαυτὸν καθημένῳ ἀνθρώπῳ.

(20) De keuze voor democratie vind ik iets wat men het volk zelf kan vergeven: want ieder wil zichzelf bevoordelen, dat is vergeeflijk. Maar wie niet bij het volk hoort en er toch voor kiest te wonen in een stad onder democratisch bestuur, liever dan onder oligarchisch bestuur, die heeft de voorwaarden geschapen om onrecht te plegen. Ja, die beseft dat een slecht man eerder onopgemerkt blijft in een stad onder democratisch bestuur dan onder oligarchisch bestuur!

III

(1) En wat betreft het politieke systeem van de Atheners, het soort systeem keur ik niet goed, maar nu ze er eenmaal zo over denken en een democratisch bestuur willen, houden ze die democratie volgens mij goed in stand. Dat doen ze op de manier die ik heb laten zien.

Een bijkomend verwijt

Ik zie dat er nog een verwijt is dat sommigen de Atheners maken: soms is het niet mogelijk om daar met de Raad of de Volksvergadering je zaak behandeld te krijgen, al wacht een mens een jaar.

(2) Καὶ τοῦτο Ἀθήνησι γίγνεται οὐδὲν δι' ἄλλο ἢ διὰ τὸ πλῆθος τῶν πραγμάτων οὐχ οἷοί τε πάντας ἀποπέμπειν εἰςὶ χρηματίσαντες. Πῶς γὰρ ἂν καὶ οἷοί τε εἶεν, οὐστίνας πρῶτον μὲν δεῖ ἑορτάσαι ἑορτὰς ὅσας οὐδεμία τῶν Ἑλληνίδων πόλεων (ἐν δὲ ταύταις ἥττον τινα δυνατόν ἐστι διαπράττεσθαι τῶν τῆς πόλεως), ἔπειτα δὲ δίκας καὶ γραφὰς καὶ εὐθύνας ἐκδικάζειν ὅσας οὐδ' οἱ σύμπαντες ἄνθρωποι ἐκδικάζουσι, τὴν δὲ βουλὴν βουλευέσθαι πολλὰ μὲν περὶ τοῦ πολέμου, πολλὰ δὲ περὶ πόρου χρημάτων, πολλὰ δὲ περὶ νόμων θέσεως, πολλὰ δὲ περὶ τῶν κατὰ πόλιν αἰεὶ γιγνομένων, πολλὰ δὲ καὶ περὶ τῶν ἐν τοῖς συμμαχοῖς, καὶ φόρον δέξασθαι καὶ νεωρίων ἐπιμεληθῆναι καὶ ἱερῶν; Ἄρα δὴ τι θαυμαστόν ἐστιν, εἰ τοσούτων ὑπαρχόντων πραγμάτων μὴ οἷοί τ' εἰςὶ πᾶσιν ἀνθρώποις χρηματίσαι;

Λέγουσι δὲ τινες· (3) “Ἦν τις ἀργύριον ἔχων προσίη πρὸς βουλὴν ἢ δῆμον, χρηματιεῖται.” Ἐγὼ δὲ τούτοις ὁμολογήσαιμ' ἂν ἀπὸ χρημάτων πολλὰ διαπράττεσθαι Ἀθήνησι, καὶ ἔτι ἂν πλείω διαπράττεσθαι, εἰ πλείους ἔτι ἐδίδοσαν ἀργύριον·

Verdediging: extreme drukte!

(2) De enige reden dat dit in Athene zo gaat is de drukke agenda; daardoor kunnen ze niet met iedereen alles behandelen voordat zij ze weer laten gaan. Hoe zouden ze dat ook kunnen? Op de eerste plaats hebben ze zoveel verplichte feestdagen als in geen enkele andere Griekse stad (en dan is er nog minder gelegenheid voor het afhandelen van staatszaken). Verder moeten ze rechtspreken in civiele zaken en strafzaken en bij verantwoordingen van openbare ambten, meer dan alle mensen te samen. En de Raad moet zich vaak beraden over kwesties van oorlog, vaak over publieke inkomsten, vaak over wetgeving, vaak over de lokale gebeurtenissen en vaak ook over de ontwikkelingen bij de bondgenoten, en belastingen innen en zorg dragen voor scheepswerven en tempels. Is het dan vreemd als ze bij zo'n drukke agenda geen gelegenheid hebben met alle mensen hun zaken te behandelen?

Sommige mensen zeggen: (3) 'Als je geld meeneemt naar de Raad of de Volksvergadering, dan krijg je je zaak behandeld!' Met die mensen ben ik het wel eens. Veel wordt er in Athene afgehandeld tegen betaling en er zou nog meer afgehandeld worden als er meer mensen geld gaven.

τοῦτο μέντοι εὖ οἶδα, διότι πᾶσι διαπραῖξαι ἢ πόλιν τῶν
δεομένων οὐχ ἱκανή, οὐδ' εἰ ὅποσονοῦν χρυσίον καὶ
ἀργύριον διδοίη τις αὐτοῖς.

(4) Δεῖ δὲ καὶ τάδε διαδικάζειν, εἴ τις τὴν ναῦν μὴ
ἐπισκευάζει ἢ κατοικοδομεῖ τι δημόσιον· πρὸς δὲ τούτοις
χορηγοῖς διαδικάσαι εἰς Διονύσια καὶ Θαργήλια καὶ
Παναθήναια καὶ Προμήθια καὶ Ἡφαίστια ὅσα ἔτη· καὶ
τριήραρχοι καθίστανται τετρακόσιοι ἐκάστου ἐνιαυτοῦ,
καὶ τούτων τοῖς βουλομένοις δεῖ διαδικάσαι ὅσα ἔτη· πρὸς
δὲ τούτοις ἀρχὰς δοκιμάσαι καὶ διαδικάσαι καὶ ὀρφανούς
δοκιμάσαι καὶ φύλακας δεσμωτῶν καταστήσαι.

(5) Ταῦτα μὲν οὖν ὅσα ἔτη· διὰ χρόνου δὲ δικάσαι δεῖ
στρατηγικὰς καὶ ἐάν τι ἄλλο ἐξαπιναῖον ἀδίκημα γίγνηται,
ἐάν τε ὑβρίζωσί τινες ἄηθες ὕβρισμα ἐάν τε ἀσεβήσωσι.

Πολλὰ ἔτι πάνυ παραλείπω· τὸ δὲ μέγιστον εἴρηται
πλὴν αἱ τάξεις τοῦ φόρου· τοῦτο δὲ γίγνεται ὥς τὰ πολλὰ
δι' ἔτους πέμπτου. Φέρε δὴ τοίνυν, ταῦτα οὐκ οἶσθαι χρή
χρῆναι διαδικάζειν ἅπαντα;

Maar één ding weet ik wel: de stad is niet in staat om met álle mensen met verzoeken tot resultaten te komen, al zou je willekeurig hoeveel goud en zilver geven.

(4) Ze moeten daar ook nog vonnissen als iemand zijn schip niet opknapt of iets bouwt op staatsgrond, en bovendien oordelen over juridische bezwaren van financiers voor de koren voor de Dionysia, de Thargelia, de Panathenaia, de Promethia en Hefaistia, ieder jaar weer. En er zijn per jaar vierhonderd financiers voor de uitrusting van galeien, van wie de juridische bezwaren beoordeeld moeten worden, elk jaar weer. Bovendien is er de keuring van kandidaten voor openbare ambten en de beoordeling van hun juridische bezwaren, de keuring van 'wezen'⁹ en de aanstelling van gevangenenbewaarders.

(5) Dat alles ieder jaar weer. En bij tijd en wijle moet men oordelen in processen tegen generaals en als zich verder een onvoorziene onrechtmatigheid voordoet, of het nu gaat om gevallen van abnormale belediging of mishandeling, of van heiligschennis.

Nu laat ik nog een hele hoop achterwege. Het belangrijkste is wel gezegd, behalve de vaststelling van de hoogte van de belastingen. Die vindt over het algemeen plaats om de vier jaar. Welnu, is dan niet over al die dingen een juridisch oordeel nodig?

(6) Εἰπάτω γάρ τις ὅ τι οὐ χρῆν αὐτόθι διαδικάζεσθαι. Εἰ δ' αὖ ὁμολογεῖν δεῖ ἅπαντα χρῆναι διαδικάζειν, ἀνάγκη δι' ἐνιαυτοῦ· ὥς οὐδὲ νῦν δι' ἐνιαυτοῦ δικάζοντες ὑπάρχουσιν ὥστε παύειν τοὺς ἀδικοῦντας ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἀνθρώπων.

(7) Φέρε δὴ, ἀλλὰ φήσει τις χρῆναι δικάζειν μὲν, ἐλάττους δὲ δικάζειν. Ἀνάγκη τοίνυν, ἐὰν μὴ ὀλίγα ποιῶνται δικαστήρια, ὀλίγοι ἐν ἐκάστῳ ἔσσονται τῷ δικαστηρίῳ· ὥστε καὶ διασκευάσασθαι ῥάδιον ἔσται πρὸς ὀλίγους δικαστὰς καὶ συνδεκάσαι πολὺ ἥττον δικαίως δικάζειν.

(8) Πρὸς δὲ τούτοις οἶεσθαι χρὴ καὶ ἐορτὰς ἄγειν χρῆναι Ἀθηναίους, ἐν αἷς οὐχ οἷόν τε δικάζειν. Καὶ ἄγουσι μὲν ἐορτὰς διπλασίους ἢ οἱ ἄλλοι· ἀλλ' ἐγὼ μὲν τίθημι ἴσας τῇ ὀλιγίστας ἀγούσῃ πόλει.

(6) Laat iemand maar eens aangeven waarover geen juridisch oordeel nodig is. Maar als erkend moet worden dat over alles een juridisch oordeel nodig is, dan gaat het onvermijdelijk het hele jaar door. Maar ook nu gaat de juryrechtspraak het hele jaar door en zijn ze niet met voldoende om onrechtplegers te kunnen stoppen, vanwege het grote aantal mensen.

Verdediging van de juryrechtspraak

(7) Goed, zal iemand nu zeggen, al die juryrechtspraak is wel nodig, maar er moeten er minder zijn die in die jury's zitten.

Het is natuurlijk onvermijdelijk dat als ze het aantal rechtbanken niet klein houden, dat er dan per rechtbank maar een klein aantal mensen is.¹⁰ Het gevolg: men zal zich makkelijk kunnen voorbereiden met het oog op dat kleine aantal juryleden en hen kunnen omkopen om veel minder rechtvaardig te oordelen.

(8) Bovendien moet men bedenken dat de Atheners veel verplichte feestdagen hebben, waarop geen juryrechtspraak mogelijk is. Ze hebben er tweemaal zoveel feestdagen als anderen. Maar ik stel die gelijk met de stad met de minste feestdagen.¹¹

Τούτων τοίνυν τοιούτων ὄντων οὐ φημι οἷόν τ' εἶναι ἄλλως ἔχειν τὰ πράγματα Ἀθήνησιν ἢ ὥσπερ νῦν ἔχει, πλὴν ἢ κατὰ μικρόν τι οἷόν τε τὸ μὲν ἀφελεῖν τὸ δὲ προσθεῖναι πολὺ δ' οὐχ οἷόν τε μετακινεῖν, ὥστε μὴ οὐχὶ τῆς δημοκρατίας ἀφαιρεῖν τι.

(9) Ὡστε μὲν γὰρ βέλτιον ἔχειν τὴν πολιτείαν, οἷόν τε πολλὰ ἐξευρεῖν, ὥστε μέντοι ὑπάρχειν μὲν δημοκρατίαν εἶναι, ἀρκούντως δὲ τοῦτο ἐξευρεῖν, ὅπως βέλτιον πολιτεύσονται, οὐ ῥάδιον, πλὴν, ὅπερ ἄρτι εἶπον, κατὰ μικρόν τι προσθέντα ἢ ἀφελόντα.

(10) Δοκοῦσι δὲ Ἀθηναῖοι καὶ τοῦτό μοι οὐκ ὀρθῶς βουλευέσθαι, ὅτι τοὺς χεῖρους αἰροῦνται ἐν ταῖς πόλεσι ταῖς στασιαζούσαις. Οἱ δὲ τοῦτο γνώμη ποιοῦσιν. Εἰ μὲν γὰρ ἤροῦντο τοὺς βελτίους, ἤροῦντ' ἂν οὐχὶ τοὺς ταῦτά γινώσκοντας σφίσιν αὐτοῖς· ἐν οὐδεμιᾷ γὰρ πόλει τὸ βέλτιστον εὖνουν ἐστὶ τῷ δήμῳ, ἀλλὰ τὸ κάκιστον ἐν ἐκάστῃ ἐστὶ πόλει εὖνουν τῷ δήμῳ· οἱ γὰρ ὅμοιοι τοῖς ὁμοίοις εὖνοί εἰσι. διὰ ταῦτα οὖν Ἀθηναῖοι τὰ σφίσιν αὐτοῖς προσήκοντα αἰροῦνται.

Gegeven deze omstandigheden zeg ik dat de zaken in Athene onmogelijk anders kunnen liggen dan ze nu liggen, behalve dat er op kleine schaal wel iets meer of minder kan. Maar veel kan er niet verschuiven zonder afbreuk te doen aan de democratie.

(9) Om het politieke systeem beter te krijgen zijn namelijk vele middelen te vinden, maar om de democratie te behouden en toch iets te vinden dat voldoende verbetering oplevert van politiek en bestuur, dat is niet makkelijk. Behalve dan, zoals ik daarnet zei, door op kleine schaal iets meer of minder te maken.

Kiezen voor de slechtsten

(10) Ook op het volgende punt lijken de Atheners het mij niet werkelijk juist te hebben bekeken. In steden met interne spanningen kiezen ze de kant van de slechtsten. Maar zij doen dat welbewust. Want kozen ze voor de besten, dan kozen ze voor degenen die er niet hetzelfde over denken als zichzelf. Want in geen enkele stad staat het beste element sympathiek tegenover het volk. Sympathie gaat van soortgelijken naar soortgelijken. Daarom kiezen de Atheners dus voor wat het best bij henzelf past.

(11) De keren dat ze probeerden te kiezen voor de besten liep dat niet goed voor hen af. In Boeotië raakte

(11) Ὅποσάκις δ' ἐπεχείρησαν αἰρεῖσθαι τοὺς βελτίστους, οὐ συνήνεγκεν αὐτοῖς, ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ὁ δῆμος ἐδούλευσεν ὁ ἐν Βοιωτοῖς· τοῦτο δὲ ὅτε Μιλησίων εἵλοντο τοὺς βελτίστους, ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἀποστάντες τὸν δῆμον κατέκοψαν· τοῦτο δὲ ὅτε εἵλοντο Λακεδαιμονίους ἀντὶ Μεσσηνίων, ἐντὸς ὀλίγου χρόνου Λακεδαιμόνιοι καταστρεψάμενοι Μεσσηνίους ἐπολέμουν Ἀθηναίοις.

(12) Ὑπολάβοι δέ τις ἂν ὡς οὐδεὶς ἄρα ἀδίκως ἡτίμωται Ἀθήνησιν. Ἐγὼ δὲ φημί τινας εἶναι οἱ ἀδίκως ἡτίμωνται. Ὅλίγοι μέντοι τινές.

(13) Ἄλλ' οὐκ ὀλίγων δεῖ τῶν ἐπιθησομένων τῇ δημοκρατίᾳ τῇ Ἀθήνησιν, ἐπεὶ τοι καὶ οὕτως ἔχει, οὐδὲν ἐνθυμεῖσθαι ἀνθρώπους οἵτινες δικαίως ἡτίμωνται, ἀλλ' εἴ τινες ἀδίκως. Πῶς ἂν οὖν ἀδίκως οἷτοί τοι τις ἂν τοὺς πολλοὺς ἡτιμῶσθαι Ἀθήνησιν, ὅπου ὁ δῆμός ἐστιν ὁ ἄρχων τὰς ἀρχάς; Ἐκ δὲ τοῦ μὴ δικαίως ἄρχειν μηδὲ λέγειν τὰ δίκαια μηδὲ πράττειν, ἐκ τοιούτων ἄτιμοι εἰσιν Ἀθήνησι. Ταῦτα χρὴ λογιζόμενον μὴ νομίζειν εἶναι τι δεινὸν ἀπὸ τῶν ἀτίμων Ἀθήνησιν.

het volk binnen de kortste keren in slavernij, en toen ze bij de Milesiërs voor de besten kozen, werden die binnen de kortste keren afvallig en sloegen het volk neer. En toen ze kozen voor de Spartanen in plaats van de Messeniërs, onderwierpen de Spartanen binnen de kortste keren de Messeniërs en voerden oorlog tegen de Atheners.¹²

Geen gevaarlijke groep in Athene zelf

(12) Maar, zegt iemand misschien, in Athene is toch niemand onterecht zijn burgerrecht kwijtgeraakt. Ik zeg dat er wél mensen zijn die onterecht hun burgerrecht zijn kwijtgeraakt. Alleen maar weinig.

(13) Maar er zijn er niet weinig nodig voor een aanval op de democratie in Athene! Want het is toch zo dat men niet moet kijken naar alle mensen die nu terecht zonder burgerrecht zijn, maar of er zijn bij wie dat onterecht zo is. Hoe zou je dan kunnen denken dat de grote massa in Athene zijn burgerrecht onterecht kwijt is, terwijl daar het volk de openbare ambten vervult? Nee, door onrecht bij de vervulling van zo'n ambt, door onrechtvaardig spreken of handelen, door dát soort dingen zijn er in Athene mensen zonder burgerrecht.¹³ Als men dit overweegt moet men bedenken dat er geen enkel gevaar dreigt van de kant van mensen zonder burgerrecht in Athene.

Tekst en vertaling

Vincent Hunink

Voor de Griekse tekst in dit boekje is gebruik gemaakt van de nieuwste uitgave van de tekst door Vivienne J. Gray in: *Xenophon on government [Hiero, Respublica Lacedaemoniorum, Respublica Atheniensium]*, Cambridge 2007, in de welbekende ‘groen-gele’ reeks Cambridge Greek and Latin Classics. Wel heb ik de paragraafnummers en -subnummers aangehouden van de oudere Xenofon-uitgave in de Oxford Classical Texts (deel 5, *Opuscula*) door E.C. Marchant.

Natuurlijk heb ik dankbaar gebruik gemaakt van bestaande vertalingen en commentaren. Daarvan noem ik vooral het nieuwe commentaar van Gray en het ook nog vrij recente commentaar van Robin Osborne (*The Old Oligarch, Pseudo-Xenophon's Constitution of the Athenians*, second edition; introduction, translation and commentary, London 2004). Sommige hulpmiddelen, zoals de uitgave met Engelse vertaling en commentaar door J.M. Moore (London 1983) en het gedetailleerde commentaar van Hartvig Frisch

(*The constitution of the Athenians, a philological-historical analysis of Pseudo-Xenophon's treatise De Republica Atheniensium*, København 1942) heb ik maar op enkele plaatsen goed kunnen gebruiken.

De secundaire literatuur over deze kleine, spraakmakende tekst is omvangrijk. Een bundel met vooral historische en technische studies is: Marcello Gigante, Gianfranco Maddoli, *L'Athenaion Politeia dello Pseudo-Senofonte*, Napoli 1997.

In de vertaling heb ik geprobeerd de eigen toon van de auteur tot zijn recht te laten komen. Die komt onder meer tot uitdrukking in zinnen met elementen van gesproken taal (bijvoorbeeld onvolledige zinsconstructies, herneming van woordgroepen, woordherhaling en een combinatie van bondigheid en wijdlopiegheid). Als geheel klinkt uit de woorden, naar ik hoop, ook een zekere eigenzinnigheid, die ik kenmerkend vind voor de Griekse auteur. De 'Oude Oligarch' is be-slist tegen het Atheense systeem, maar hij kan zijn bewondering over de effectiviteit ervan niet helemaal onderdrukken. Dat geeft aan zijn woorden iets aange-naam dubbelzinnigs en spannends.

Lof en dank komen toe aan uitgever Freek van der Steen van Parthenon. Hij heeft het aangedurfd om in tijden van crisis deze 'politiek incorrecte' tekst uit de oudheid in een mooi tweetalig boekje te publiceren.

Noten

1. In het Atheense recht werden slaven beschermd als eigendom van hun meesters, maar zij konden door hun meesters straffeloos geslagen worden. De schrijver laat hier de indruk ontstaan dat slaven in Athene een geheel vrijgevochten positie hadden. Dat is een overdreven voorstelling van zaken.
2. Gesuggereerd wordt dat de Atheense burgers, met hun marinesysteem, financieel afhankelijk (slaaf) zijn van hun slaven, die evenals in het latere Romeinse recht een deel van hun verdiensten aan hun meesters moeten afstaan. Daardoor moeten de burgers hun slaven meer vrijheden toestaan dan elders, zo stelt de auteur, waardoor die slaven zich ook zelfbewuster gaan gedragen dan elders, vooral tegenover andere vrije burgers. Dit lijkt de meest logische uitleg van deze lastige passage.
3. Hoe deze maatregel juridisch en formeel werd geregeld blijft helaas onduidelijk.

4. Het gaat hier om het systeem van de zogeheten 'liturgieën': financiering van openbare werken en evenementen door de rijken.
5. Hier wordt verwezen naar een havenbelasting voor opvarenden van schepen.
6. Bedoeld zijn natuurlijke rampen met misoogsten als gevolg.
7. Deze opmerking is een van de vroegst bewaarde getuigenissen over het Attisch. Het is mogelijk om de passage te duiden als een punt van kritiek daarop ('onzuiver mengsel'), maar dat hoeft niet per se. In de context worden bijkomende voordelen van Athene's maritieme macht behandeld; het Attisch zou hier dus ook kunnen gelden als een praktisch en efficiënt medium dat het beste uit diverse dialecten in zich verenigt.
8. De Griekse tekst is hier onherstelbaar bedorven, maar de betekenis is niettemin duidelijk.
9. Kinderen van wie de vaders in de oorlog waren gestorven konden ondersteuning door de staat krijgen. Dit gold alleen voor kinderen van Atheense ouders; dit laatste punt werd nauwlettend gecontroleerd.
10. De gedachtegang in deze compacte passage is de volgende: de Atheners zouden misschien meer zaken kunnen behandelen als ze een groter aantal

rechtbanken hadden. Dan zou echter het gevaar van corruptie van juryleden groter zijn. Daarom werken ze bewust met grote jury's in een beperkt aantal rechtbanken.

11. De auteur lijkt te bedoelen dat de Atheense rechtspraak zelfs in het gedrang zou komen bij een minimaal aantal feestdagen, dus laat staan met het werkelijke Atheense aantal.
12. Verwezen wordt naar drie militaire gebeurtenissen uit het midden van de vijfde eeuw v.Chr., waarover weinig bekend is.
13. De hoofdgedachte in de slotparagraaf is dat in Athene geen potentieel van een ontevreden massa benadeelden voorhanden is (zoals in een oligarchie), omdat juist de massa, het volk, daar regeert. De enige groep die in aanmerking kan komen als bedreiging voor de democratie is die van veroordeelden wegens politieke corruptie. Omdat hun veroordeling 'terecht' is, gaat er volgens de auteur geen gevaar van hen uit.

Uit het fonds van Parthenon is eveneens verkrijgbaar:

ZO ONTSTOND DE LOF DER ZOTHEID VAN
ERASMUS VAN ROTTERDAM.

Een wordingsgeschiedenis, Klaas Potjewijd,
ISBN 9789079578078, 128 pag., € 17,50

EEN FILOSOFIE VAN DE MAATSCHAPPELIJKE
PRAKTIJK. Henk Diepenmaat, met een voorwoord
van Jacqueline Cramer, Serie Samenleving in
perspectief. Een aanpak voor de verbetering van
maatschappelijke praktijken, deel 1,
ISBN 9789079578030, gebonden, 312 pag., € 35,-

DE EVOLUTIE VAN BREIN EN BEWUSTZIJN.
Het pionierswerk van Jung en Teilhard de Chardin,
Paul Revis, ISBN 9789079578092, 144 pag., € 17,90

PARADOXAAL CHINA. Westerse perceptie, oosterse
realiteit, Peter Ho (red.), CiV serie, deel 2.
ISBN 9789079578177, 96 pag., € 17,50

EVOLUTIE OF HOE ALLES ALMAAR VERANDERT.
Haar mechanismen op moleculair, biologisch en
sociaal niveau, Lute Bos, ISBN 9789079578191,
368 pag., € 29,90